HET

ATJEH-VRAAGSTUK

DOOR

W. COOL,

Kapitein der Genie bij de K. M. Academie.

Overgedrukt uit DE MILITAIRE SPECTATOR, 1886.

t bij BROESE & COMP. te Breda.

LEMBAGA KEBUDAJAAN
INDONESIA

VI-162.

45 Hal

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.

Tanggal : 30 - 06 - 2010
Nomor Induk : 838/PN - MUSEUM/10
[illegible]

VI
VII-162

HET

ATJEH-VRAAGSTUK

DOOR

W. COOL,

Kapitein der Genie bij de K. M. Academie.

Overgedrukt uit DE MILITAIRE SPECTATOR, 1886.

Gedrukt bij BROESE & COMP. te Breda.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.E.N.W.

HET ATJEH-VRAAGSTUK.

»Een beroep op het Nederlandsche volk in zake het Atjeh-vraagstuk", door J. J. W. E. Verstege.
»Mijne ervaring van Atjeh", door A. Pruijs van der Hoeven.
»Onze tegenwoordige politiek in Atjeh en hare gevolgen", door P. F. Laging Tobias (Meinummer van de *Gids*).

I.

»Voorheen en thans"..... treurige tegenstelling van een roemvol tijdperk uit het verleden en de dagen van vernedering, welke het heden te aanschouwen geeft, — met donkere tinten hebt ge het werk gekleurd en den stempel gedrukt op den arbeid van een onvermoeid strijder in het Atjeh-vraagstuk, den Luitenant-Kolonel Verstege in diens »Beroep op het Nederlandsche volk".

Daartoe bestaat dan ook zeker alle reden.

Het was Augustus 1879. De gevreesde XXII Moekims met zijn talrijke, krachtige, oorlogszuchtige bevolking, die ons zoo vaak had weerstaan, na een schitterenden veldtocht onderworpen; de XXVI Moekims, waarvoor wij zoo dikwijls het hoofd hadden gestooten, thans van verschillende zijden omvat, in weinige dagen bezweken; zij die zich niet hadden willen onderwerpen, heinde en ver gevlucht! Maar ook dáár mocht hun geen rust worden gegund, de tegenstand moest voor goed gebroken en getoond worden, dat voor het Indisch leger geen schuilplaats, schier ontoegankelijk, voortaan meer onbereikbaar was!

Volgen wij voor een oogenblik de colonne, waaraan, onder den Luitenant-Kolonel Gerlach, die taak werd opgedragen; we zullen er des te beter uit zien, hoe groot toenmaals de vrees was voor de soldaten van de *Kompenie* (1).

Na te Lampanas — aan de Noordkust — geland en van daar te zijn opgerukt naar de vallei van Lamtobah, waarvan de bevolking zich onmiddellijk

(1) Onder dien, voor onze troepen meest gebruikelijken naam, leeft onder de Inlanders de herinnering aan de dagen der O.-I. compagnie voort.

onderwierp, werd van hier het geheele woeste gebergte, dat Atjeh aan de Oostzijde begrenst, van het Noorden tot het Zuiden, de Kroeng Rijah-baai tot aan den Selawa-Djanten (Goudberg) in alle richtingen doorkruist. Nadat op deze wijze het terrein gedurende enkele weken doorzocht en slechts op één enkel punt te Kepaija-Doewa, werwaarts de hoofden van de XXVI Moekims waren gevlucht, eenigen tegenstand ontmoet was, ontving de colonne de opdracht om van hier door te dringen naar het hart der Atjeh-vallei, naar het verwijderde Selimoen, waar een groot deel van de bevolking der XXII Moekims een toevlucht had gezocht (1). Een andere colonne, onder den Majoor LUBECK, zou gelijktijdig van Indrapoeri onmiddellijk tegen Selimoen oprukken.

Na slechts geringen tegenstand uit een overigens zeer sterke stelling ten Zuiden van Kepaija-Doewa bereikte eerstgenoemde colonne, den 13den Augustus, het hoogste punt van den tocht, een plateau, aan welks voet Groot-Atjeh zich uitstrekte. Daar ontrolde zij zich aan onze voeten die vallei, getuige van zooveel strijd en ontbering, zooveel grootheid en ellende, helaas, ook van sedert zooveel noodeloos gestort bloed en vruchteloos gevallen offers! Ja, later..... maar *toen* het hoofd buigend voor haar overwinnaar. Rechts, in het verschiet, de zee, de welbekende, als een zilveren streep aan den horizon; links, waar de bergen, van weerszijden, meer en meer elkander te gemoet kwamen en de Atjeh-rivier slechts met moeite zich een weg scheen te banen, — dáár lag het onbekende land, het doel van onzen tocht, Selimoen!

Slechts zwak was verder de weerstand, welke bij het afdalen geboden werd, ofschoon de, door diepe ravijnen doorsneden, steile hellingen, welke de afdaling op zichzelf reeds zoozeer bemoeilijkten, voor een, op de nabij gelegen beheerschende heuveltoppen, opgestelden vijand de meest gunstige kansen tot een hardnekkige verdediging zouden hebben opgeleverd.

Aldus was de colonne, in den morgen van den 15den Augustus, in de vallei gedaald en in de nabijheid van Selimoen gekomen. Reeds op eenigen afstand trad het Hoofd, onze invloedrijke tegenstander, TOEKOE MOEDA DAUD, met een talrijk gevolg van andere Hoofden, voorzien van witte vlaggen, onze colonne te gemoet. En luister! wat was dat? Klonken daar niet uit het hart van Atjeh, waar nog nimmer te voren een Europeaan den voet had gezet, noch na ons zetten zou, de tonen van het Wilhelmus van Nassauwen ons tegen? Ja, inderdaad, dat was geen begoocheling! Reeds den vorigen avond had de colonne-LUBECK, na eveneens slechts geringen tegenstand te hebben ontmoet, Selimoen langs den zooveel korteren weg bereikt. Op den

---

(1) Wat op dien tocht naar Lamtobah en Selimoen — door ons als chef van den staf medegemaakt — door de troepen verricht, welke ontberingen geleden, welke vermoeienissen in het vaak slechts door wilde dieren begane terrein zijn doorgestaan, is tot heden in de geschiedrollen van het Indisch leger slechts terloops beschreven. Toch zou het te betreuren zijn als de volledige herinnering aan die schoone bladzijden uit den Atjeh-krijg verloren ging.

dag van ons oprukken hadden de naar Selimoen uitgeweken Hoofden, onder wie ook PANGLINA POLIM, TOEKOE RADJA KWALA, IMAM LONGBATTAH, e. a. in een in de Messigit gehouden vergadering besloten van allen tegenstand af te zien, en waren deze daarop naar Reng-Reng geweken, gelegen in de VII Moekims van het landschap Pedir, drie dagmarschen, door een woest, onherbergzaam gebergte, van ons verwijderd (1).

Aldus onderwierp zich Selimoen. Behalve het Hoofd van die landstreek bood mede een broeder van PANGLIMA POLIM, TOEKOE TJOET HADJET — veelal TOEKOE AJER ALANG geheeten — zijn onderwerping aan. Vergezeld van deze en van een talrijk gevolg van mindere Hoofden aanvaardde, den 16den Augustus, de colonne-LUBECK den terugmarsch naar Indrapoeri. Deze marsch geleek een waren zegetocht. Overal hadden de kampongs, welke men voorbijtrok, witte vlaggen uitgestoken; mannen, vrouwen en kinderen, voorzien van ververschingen, kwamen onze troepen te gemoet; zieken voerde men tot ons en als om strijd werd om geneesmiddelen verzocht (2); in één woord de bevolking dezer door het zwaard weinig getroffen streken scheen ons meer als bevrijders dan als overweldigers te beschouwen.

Gedurende meer dan één jaar na deze gebeurtenissen heerschte onder het krachtig bestuur van den Generaal VAN DER HEIJDEN overal volkomen rust (3).

---

(1) Zou men hen daarheen volgen? De doortastende colonnecommandant, de Overste GERLACH, was aanvankelijk hiertoe geneigd, en zeker, wanneer men hen had kunnen achterhalen, zou een groot succes zijn verkregen. Bestond hiertoe echter eenige kans? Zouden die Hoofden wederom nog niet verder terugtrekken, altijd veel sneller natuurlijk dan onze reeds zoo zeer vermoeide troepen hen konden vervolgen? Mocht, bij die onzekere kans, zooveel van deze gevorderd worden, bij de zekerheid, dat men — volgens last van den Generaal VAN DER HEIJDEN — denzelfden moeilijken weg, waarlangs men gekomen was, maar nu tegen de steile hellingen op, terug moest?

De beantwoording dezer vragen deed den colonnecommandant bij nadere overweging afzien van zijn voornemen tot verdere vervolging, waardoor het behaalde succes mogelijk in de waagschaal zou worden gesteld. Terugziende op het overgroot getal zieken, dat bij dien zwaren terugtocht slechts met moeite kon worden meegevoerd, en het buitengewoon groot aantal dooden, tengevolge van de doorgestane vermoeienissen, die deze tocht *nu* reeds gekost heeft, is dit besluit zeker alleszins gelukkig geweest.

Wij deelen deze bijzonderheden mede om, in verband met onze latere beschouwingen, reeds dadelijk te doen opmerken, hoeveel elke, zelfs gelukte, tocht in het binnenland, in een woeste streek, kost, en dat wij, hoe groote voorstanders ook van krachtig, offensief optreden, daarom niet meegaan met hen, die thans, met versche troepen, van vervolgingen tot diep in het binnenland droomen. Men huivert bij de gedachte wat het lot dezer colonne op haar terugmarsch zou zijn geweest, wanneer bij den vijand nog wilskracht had gezeteld, en zich de elementen tegen ons hadden verklaard, welke de velo *toen* gemakkelijk te doorwaden riviertjes tot wilde bergstroomen zouden hebben vervormd.

(2) De officier van gezondheid NÖRKENTVED, die de weinige gewonden van onze colonne insgelijks langs dezen kortsten terugtochtsweg naar Indrapoeri begeleidde, deelde ons, bij zijn terugkomst te Selimoen, deze bijzonderheden mede.

Den 17den Augustus aanvaardde de colonne-GERLACH den terugmarsch naar Lamtobah.

(3) Minder juist is de voorstelling van den Schrijver van »Mijne ervaring van Atjeh" alsof, tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris — tot medio 1880 — de toestand te Atjeh reeds niet meer zoo veilig was (zie hierover later) als kort na de expeditie in de XXII Moekims, toen

Geen vijandelijke benden vertoonden zich in dit tijdperk binnen het door ons bezette gebied. Talrijke patrouilles, voortdurend van de verschillende posten uitgezonden, gaven steun aan de welgezinde en langzamerhand terugkeerende bevolking en benamen kwaadwilligen den moed om op ons gebied eenige vijandelijkheid te plegen.

Meer en meer scheen zich de toestand van orde te bestendigen en de Atjeher, zich in het noodlot schikkend, tot verzoening niet ongezind. Dit bleek voorzeker wel bij de indrukwekkende plechtigheid van de eerste steenlegging van de Messigit, toen, behalve een groot aantal voorname Hoofden van Groot-Atjeh, vorsten en bestuurderen der Vazalstaten, een schare van ruim 6000 Atjehers ook deelnamen aan het *chandoerie*-feest (verzoeningsmaaltijd), hetwelk, volgens landsgebruik na de plechtigheid werd gegeven. Doch, zien wij liever, hoe de Schrijver van het »Beroep op het Nederlandsche volk" de beteekenis van dit feest zelf verklaard (bladz. 64):

»Ruim zes duizend Atjehers vreedzaam vereenigd op de plek waar enkele jaren geleden het heiligdom stond, dat zij met heldenmoed en doodsverachting tegen ons hadden verdedigd; de plek, die getuige was geweest van zoo menigen bloedigen kamp, en die hen tevens hunne eeuwenoude onafhankelijkheid herinnerde.

»Ruim zes duizend Atjehers vreedzaam vereenigd *binnen* onze toen zoo uitgestrekte liniën, bij het aloude, doch inmiddels ook voor hen onkenbaar geworden verblijf hunner Vorsten.

»Ruim zes duizend Atjehers binnen onze liniën, en meer duizenden daarbuiten die ons *toen als den sterkere*, als hun meester erkenden, die ontzag hadden leeren krijgen voor onze driekleur, en die met dat bewustzijn den Nederlandschen Veldheer, en in hem den Souverein, de hulde bewezen, die zij in den tijd hunner vrijheid alléén hun Sultan brachten".

Toch werd ondanks dezen gunstigen toestand de voorzichtigheid niet uit het oog verloren, en steeds op de mogelijkheid gerekend, dat later, wanneer de indruk van onze overwinningen zou zijn verzwakt, benden zich opnieuw zouden vertoonen en de bevolking tot verzet aansporen. Krachtig werd daarom de hand aan het werk geslagen, opdat het na zoo heeten strijd veroverde nimmer meer verloren zou gaan.

---

de legercommandant aldaar zijn bekende inspectie maakte. Dat verschil zou o. a. mooten blijken uit het feit, dat toen de Regeeringscommissaris te paard met den controleur der XXVI Moekims, *zonder geleide* van Tjadé naar Toengkoep was gegaan, — een afstand van een half uur rijdens — hem de opmerking gemaakt werd dat hij een roekelooze daad had verricht (bladz. 26 van bovenvermelde brochure). In de eerste plaats bewijst dit feit zeker niet de *geringere* veiligheid, want de legercommandant was op al zijn tochten van ongeveer 12 ruiters vergezeld. Plicht gebood een zoo hooge autoriteit zulk een militair geleide mede te nemen. Wat de opmerking van den heer Pruijs van der Hoeven o. i. echter wèl bewijst is zijn overgroot vertrouwen, ... we hadden haast een ander woord gekozen. Zou hij werkelijk meenen, dat in een nauwlijks onderworpen gewest, de veiligheid onmiddellijk zóó verzekerd kon zijn, dat zich in deze eenzame streek, niet enkele kwaadwilligen konden ophouden, voor wie de verleiding om zonder gevaar zulk een slag te slaan als de onbeschermde Regeeringscommissaris aanbood, al te sterk zou zijn ?!

Laat ons ook dit wat van naderbij beschouwen. Onder den Eerst Aanwezend genieofficier van Atjeh en onderhoorigheden, belast met het toezicht over het onderhoud van de wegen en posten (1), kregen wij telkens van den Militairen Bevelhebber opdracht om nieuwe wegen in de veroverde streken te traceeren, en in plaats van de vroegere posten, waarvan het nut thans verloren was gegaan of welke minder gunstig waren gelegen, nieuwe emplacementen te zoeken in verband met de veranderde omstandigheden.

In overleg met de betrokken étappe- of liniecommandanten, en waar noodig, de plaatselijke autoriteiten, werden dan ook op het terrein de meest geschikte punten bepaald, vormende te zamen een o. i. rationeel stelsel, dat na goedkeuring door den Generaal VAN DER HEIJDEN, met kracht is onder handen genomen en in korten tijd grootendeels voltooid (2).

Met het vroegere afsluitingsstelsel — bij de uitbreiding van het grondgebied reeds lang onmogelijk geworden en door den Generaal VAN DER HEIJDEN bij zijn tocht naar de XXII Moekims dan ook reeds feitelijk verlaten — werd voor goed gebroken, en alleen ter betere bescherming van den Kraton zelf in plaats van de niet stormvrije aarden omwalling en houten palissadeering een steenen muur ontworpen (3). De posten dienden nu in de eerste plaats als strategische punten, noodzakelijk om het land in bedwang te houden, terwijl verder langs de hoofdwegen, die van de hoofdstelling Kota-Radja als middelpunt uit naar deze strategische punten voerden, verschillende tusschenpunten kwamen, zoowel voor de veiligheid der wegen als voor rustpunten en magazijnen op de operatielijn. Zij maakten het mogelijk niet alleen te allen tijde, zoo noodig, wederom het offensief te hervatten, of bij verzet in den kortst mogelijken tijd op elk gewild punt te verschijnen, maar ook, door het van daar uitzenden van in onderling verband werkende

---

(1) Destijds met inbegrip van die op de kuststaten ruim een dertigtal.

(2) Niet zeer juist is dan ook de bewering van den Minister van Koloniën SPRENGER VAN EIJK in de Tweede Kamer op 19 December 1884. Z. E. merkte toen naar aanleiding van de geconcentreerde stelling op, »dat de Atjehers door deze van slechter conditie waren geworden, aangezien de vroegere bevelhebbers door onbekendheid met het terrein en de omstandigheden, voor onze vestigingen slechte punten hadden gekozen, waardoor het voordeel te veel aan 's vijands zijde was, dat door het kiezen van andere punten het voordeel aan onze zijde was gekomen"!

Dat men vóór de verovering van Groot-Atjeh, toen men het terrein nog niet kon overzien, soms minder gunstige punten gekozen heeft, is licht verklaarbaar, doch staaft geenszins 's Ministers beweren.

(3) Met het oog op de bescherming van de zich rondom den Kraton steeds uitbreidende établissementen, welke hoewel op dat oogenblik veilig, in tijden van onrust, waarop toch steeds gerekend moest worden, een groote troepenmacht tot hunne bescherming zouden vereischen — de minimum bezetting van Kota Radja en omstreken bedroeg toen reeds 7 compagnieën —, werd tegelijk een ontwerp tot beveiliging van den Kraton en aangelegen établissementen ingediend, waarbij deze omgeven werden door een reeks van posten gelegen op veel korter afstand van onze hoofdstelling en veel dichter (± 500 M.) bij elkaar, dan thans bij de aangenomen geconcentreerde stelling het geval is. Dit voorstel door den Generaal VAN DER HEIJDEN naar het legerbestuur opgezonden, werd daar vermoedelijk onnoodig geoordeeld; ware 't uitgevoerd, men had zich o. i. later heel wat veiliger in onze hoofdstelling gevoeld.

patrouilles, op de beste wijze de veiligheid te handhaven en het veroverde grondgebied te beschermen (1).

Op deze wijze kwamen dus in 1879 en 1880 tot stand of werden verbeterd:

de strategische punten Anagaloeëng in het midden der XII en Toengkoep in het centrum der XXVI Moekims, en verder:

langs de Zuid-Oostelijke operatielijn als tusschenposten tusschen Kota Radja en Anagaloeëng: Lambaroe en de bruggehoofden op den rechter Atjeh-oever Pango en Lampermey; voorwaarts Anagaloeëng tot aan Glé Kambing — het uiteinde der lijn — Lepong Arra, Tjot Basatoel en Long Lemoh met Montassik en Indrapoeri als bruggehoofden op den rechter Atjeh-oever, en Djerir als vooruitgeschoven post en bruggehoofd op den rechter Djerir-oever naar de zijde van Selimoen;

langs de Noord-Oostelijke operatielijn als tusschenpost tusschen Kota Radja en Toengkoep: Lamjong, tegelijk bruggehoofd op de Kroeng Tjoet; voorwaarts Toengkoep als vooruitgeschoven post: Kroeng Kali;

langs de Zuid-Westelijke operatielijn aan het uiteinde Boekit Seboen in het centrum der IV Moekims, en Pakan Badak als tusschenpost in de VI Moekims;

eindelijk aan het uiteinde der Westelijke verbindingslijn van Kota-Radja met de zee, het versterkte kampement Oleh leh.

Behalve deze posten en een 6 tal kleine wachthuizen voor 12 à 15 man aan vermelde hoofdwegen gelegen, werden daarbuiten nog slechts enkele posten behouden: nl. Pakan Kroeng Tjoet ten N.O. van den Kraton als bruggehoofd over de Kroeng Tjoet in den weg naar Gighieng, Ketapan-Doewa als vooruitgeschoven post ten Z.W. van den Kraton in het centrum der IX Moekims en Oleh Karang ten O. van den Kraton, beide laatste meer van plaatselijk belang, eindelijk Senelop en Panteh Karang voorwaarts Anagaloeëng, bestemd om van hieruit invloed uitteoefenen op den rechter Atjeh-oever in de V, XXII en XXVI Moekims (2).

---

(1) Bij de zoo vaak verkeerde voorstellingen van ons posten*stelsel*, komt den Majoor KIELSTRA de eer toe het eerst — voor zoover ons bekend is tenminste — de juiste beteekenis daarvan in het openbaar te hebben aangetoond, nl. in de vergadering van het Indisch Genootschap van 7 November 1883.

(2) Voor beide laatste posten hadden beter emplacementen kunnen worden gekozen. Deze waren dan ook voorgesteld: in plaats van Senelop een punt meer voorwaarts gelegen in den zuidelijken hoek van den uitgestrekten Blang Bintang, van waar deze niet alleen gedomineerd werd, maar ook de XXVI Moekims in verband met Kroeng Kali in den rug werden genomen, waartoe, 't spreekt vanzelf, een verbindingsweg tusschen deze twee posten noodig was. *Financieele redenen* beletten intusschen voorloopig de uitvoering van dit plan, waartoe ook de verlenging van den weg Anagaloeëng—Senelop tot den voorgestelden post op den Blang Bintang behoorde. Later onder den civielen Gouverneur, toen door de veranderde tijdsomstandigheden Kroeng Kali was opgeheven — zie later — en aan een voorwaartsche verplaatsing van Senelop niet meer werd gedacht, is toch nog door de XXVI Moekims de weg gemaakt, van Toengkoep naar laatst vermelde post, waarover ook de heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in zijn werk spreekt. Hoeveel bloed zou echter gespaard zijn gebleven, waren de handen van den Generaal VAN DER HEIJDEN niet gebonden geweest, en dit werk eerder tot stand kunnen zijn gebracht! Voor Panteh Karang was insgelijks een ander gunstiger punt voorgesteld gelegen hooger de Atjeh-rivier op, dat in verband met den daarheen door te trekken weg om dezelfde redenen, is blijven liggen — tot het juiste oogenblik voorbij was.

Al deze posten, waarvan meerdere en in de eerste plaats de wachthuizen bestemd waren *langzamerhand* naarmate de veiligheid zou verzekerd zijn, te worden opgeheven, waren door voor alle wapens bruikbare wegen verbonden; waarvan bovengenoemde hoofd-operatielijnen, boven bandjirpeil gebracht, nog bovendien werden verhard en begrint, om te allen tijde snelle troepenverplaatsingen toe te staan (1). Met datzelfde doel, werd ook een project gemaakt tot het doortrekken van de bestaande spoorbaan van Oleh leh—Kota Radja tot Glé Kambing. Jammer genoeg, dat men met de uitvoering van dit werk, zóó gewenscht voor besparing aan troepen en koelies voor de dagelijksche transporten, dat in staat zou hebben gesteld snel op elk vereischt punt zooveel troepen, munitie, levensmiddelen en materialen op te voeren, als slechts werd verlangd, en dat voor de bevolking zoo nuttig en een band te meer met haar overwinnaar had kunnen vormen, om financieele redenen insgelijks zoolang heeft getalmd tot het gunstig tijdstip was vervlogen.

Een band van de bevolking met haar overwinnaar? Voorzeker. Wel werd natuurlijk bij den aanleg der nieuwe werken en wegen het militair belang op den voorgrond gesteld, maar de belangen der bevolking werden daarbij nimmer vergeten, integendeel. Ofschoon meester van den grond *par droit de conquête*, werd toch steeds waar vruchtboomen of andere voorwerpen van waarde moesten worden opgeruimd, aan de rechthebbenden een billijke, doorgaans zeer ruime, schadeloosstelling uitbetaald, terwijl met den aanleg der nieuwe wegen, desnoods door omlegging, zorvuldig de plaatsen werden vermeden, waar houten of steenen gedenksteekenen, de aanwezigheid van Atjehsche graven aanduidden (2). Van een spoor van ontevredenheid van een vijandige of zelfs maar minder voorkomende houding bij den aanleg dier wegen en posten, gedurende het jaar, dat wij daaraan werkzaam zijn geweest, in ons dan ook nooit iets gebleken. Integendeel, steeds werden aanwijzingen welwillend verricht, materialen als bamboe, atappen enz. zooveel men maar wilde geleverd, terwijl de Atjehers in grooten getale zich zelf tot het uitvoeren van verschillende

---

(1) Niet zeer billijk is dan ook de heer PRUIJS VAN DER HOEVEN waar deze op bladz. 63 van zijn werk, met geringschatting van het vele, onder zijn voorganger op dit gebied tot stand gebrachte, beweert, dat de wegen, onze militaire posten verbindende, bij zijn optreden grootendeels nog slechts waren, »paden", enz. Behalve het reeds vroeger verrichte, als b. v. de spoorbaan, en om niet te spreken van hetgeen later — nog onder den Generaal VAN DER HEIJDEN — is gemaakt, zijn o. a. onder ons toezicht tot stand gekomen en geheel verhard en begrint de bovenvermelde, 6 M. breede hoofdwegen naar het Z. W en N. O. tot Boekit Seboen en Kroeng Kali, is de verharding van den weg naar Oleh leh voltooid, de verharding van de communicatielijn naar het Z O over een groot deel aangevangen en zijn eindelijk nog andere wegen als die naar Ketapan Doewa, enz. begrint. Zonder nu een vergelijking te maken met het onder den heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ter zake verrichte — waarom de verdiensten van anderen te verkleinen? — vragen wij alleen: wat blijft er over van zijn beweren?

(2) Wij vermelden deze bijzonderheden omdat velen den Generaal VAN DER HEIJDEN, den strengen militairen bevelhebber, als civiel bestuurder hebben miskend. Bevrediging was ook *zijn* streven..... maar de hand die beschermen moest, steunde op het zwaard. Zij, die meenen dat dit een beletsel tot pacificatie zou zijn, kennen den Sumatraan al heel weinig. Helaas, aan dezo laatsten was het gezag!

geniewerkzaamheden aanboden. Terecht inziende, dat de nieuwe werken hen beschermden, dat de nieuwe wegen, door de gemakkelijke communicatie, bronnen werden van vermeerderde waarde hunner producten, konden de in aanbouw zijnde werken, posten, bruggen, duikers, enz. onbewaakt aan de hoede der bevolking worden overgelaten; nimmer heeft deze toenmaals eenige schade daaraan toegebracht. Alléén onze uiterste voorpost Djerir, welke in geheel andere omstandigheden als de overige werken verkeerde en daarom bewaakt had moeten worden, — hetgeen echter verzuimd was, — is éénmaal tijdens de oprichting, door buiten ons grondgebied zwervende kwaadwilligen in brand gestoken (1).

Hoe gaarne wij ook wilden, het bestek laat niet toe langer bij dit schoone tijdperk uit onze Atjeh-geschiedenis stil te staan. Voldoende moge 't echter den lezer bij vergelijking met het werk van den Overste VERSTEGE zijn gebleken:

dat in de voorstelling van den Schrijver van »Een beroep op het Nederlandsche volk" omtrent dit tijdperk van orde en rust, niets overdrevens ligt;

dat de trotsche Atjeher werkelijk het hoofd had gebogen en onze meerderheid erkennend, tot toenadering overhelde;

dat ook door de getroffen krachtige maatregelen tot bevestiging van den toestand, de toekomst onder den Generaal VAN DER HEIJDEN en zijnen bekwamen Chef van den generalen staf, den Luit.-Kolonel GEIJ VAN PITTIUS, met vertrouwen kon worden te gemoet gegaan.

Het was intusschen anders beslist!

Onberaden, ter wille van een fictie, met een overhaasting, welke den spot dreef met de harde lessen van het verleden uit dezen zelfden krijg, heeft men, schier moedwillig, den moeitevollen arbeid van jaren afgebroken en het nauwlijks opgetrokken gebouw gesloopt.

Getaand is de glorie van het Nederlandsch-Indische leger, verdwenen zijn de werken, waar eens onze driekleur wapperde, vernield de wegen, — geleiders, boden der beschaving, — geschonden de plekken waar Neêrlands zonen in den harden, vruchteloozen strijd, op Atjeh's verraderlijken bodem hun laatste rustplaats vonden, en..... de overgeblevenen, ingesloten en belegerd binnen de beperkte stelling, zich schuilhoudende achter hun palissaden,..... ook hun klinkt van de overzijde het Wilhelmus van Nassauwen tegen..... als bespotting en terging van onze deserteurs!

Bij het nagaan der oorzaken, welke ons van het hooge standpunt naar beneden stortten, hebben wij in de eerste plaats nader te beschouwen het bovenvermelde geschrift van den oud-Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN.

---

(1) Is de heer PRUIJS VAN DER HOEVEN billijk dit op zichzelf staand feit mede te deelen als bewijs voor den achteruitgang der veiligheid onder den Generaal VAN DER HEIJDEN en zulks met verzwijging van al de overige door ons vermelde daadzaken, welke van geheel wat anders getuigen?

II.

Het werk, dat thans voor ons ligt, is zeker geen alledaagsche arbeid (1). Een onderwerp behandelende de aandacht meer dan overwaard, meegedeeld door den oud-Gouverneur zelf, een man van grooten naam en hoog gezag..... 't kan niet anders of »*Mijne ervaring van Atjeh*" in aangenamen vorm, in boeienden stijl geschreven, schijnbaar zoo gemoedelijk, schijnbaar gevende des Keizers wat des Keizers is, *moet* indruk maken, en meesleepen hen (2), die met den waren toestand *niet* bekend zijn. En aangezien de meerderheid, zelfs van de toongevers der natie, zich niet door eigen aanschouwing en studie een zelfstandig oordeel hebben gevormd, is dit werk daarom des te gevaarlijker, en is bestrijding daarvan, voor hen, die van het onjuiste, ja verderfelijke der voorstellingen overtuigd zijn, *plicht*.

De oud-Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN behoorde ongetwijfeld tot een der meest verdienstelijke civiele ambtenaren van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Bekwaam en doortastend, niet vreezende zooals zoovelen in Indië — en elders — zich te branden aan koud water, maar vol energie, vaak op eigen verantwoording doorzettend wat eenmaal door hem voor goed of noodig werd gehouden, kunnen wij ons zeer goed voorstellen, hoe de ambtenaren, die onder hem gediend hadden of zelfs hem slechts van naam kenden, met hem waren ingenomen, en zich van zijn bestuur alle heil voorstelden, zooals ons tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris te Atjeh herhaaldelijk bleek.

Zijn die verwachtingen verwezenlijkt?

Een nauwlijks overwonnen land, en vooral niet een land bewoond door een Aziatisch volk, allerminst een land waar de oorlogsfakkel zoo lang heeft gewoed, en de hartstochten door eeuwenlangen haat, wraak en fanatisme zijn opgezweept, is rijp voor een civiel bestuur. In zulk een land *moet* het militair en het civiel bestuur onverdeeld in één hand berusten, en wel in handen

---

(1) Met de behandeling voor *De Militaire Spectator* bezig, zagen intusschen twee nieuwe opstellen naar aanleiding van de pennevrucht van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het licht nl.: »Phrasen en feiten" van P. F. LAGING TOBIAS en »Geen strijd, maar getuigenis" van den Heer KIELSTRA (Juli-aflevering, *Tijdspiegel*). Met verwijzing naar die twee uitnemende artikels, die de waarde van »Mijne ervaring van Atjeh" voldoende toelichten, kon ons werk op verschillende punten worden verkort, en is daarentegen het geschiedkundig overzicht meer uitgewerkt.

(2) Men denke b. v. slechts aan de lofrede op dit werk, waartoe iemand als de Heer SCHAEPMAN zich in »*de Tijd*" van 15 Mei liet verleiden.

van het eerste, omdat daardoor alleen aan de legermachine, — het hoofdwerktuig nog tot het bewaren van orde en rust — een behoorlijke en snelle werking kan worden verzekerd.

Is dit reeds in Europa waar, en wordt dit daar dan ook toegepast door krachtige Regeeringen — men denke slechts aan het militair bestuur over het Rijksland, Elzass-Lotharingen — des te meer is dit noodzakelijk tegenover Inlandsche volken, die, minder ontwikkeld, meer door vrees moeten worden geregeerd (1), die meer eerbied koesteren voor den militair, de macht, die hen tot onderwerping dwong, dan voor den burger, die eerst verschijnt als de strijd is beslist.

De miskenning van deze eenvoudige waarheid heeft ons op Sumatra reeds meermalen bloedige offers gekost tot men ten slotte weer tot het eenhoofdig, militair bestuur zijn toevlucht moest nemen. Zoo in den Padri-, zoo in den Atjeh-krijg.

De noodlottige gevolgen van de ontijdige vervanging van den Militairen Gouverneur moeten dus in de eerste plaats geweten worden aan hem, die gehoor gevende aan nimmer bewezen lasterlijke beschuldigingen, aan de zucht om in de geschiedrollen van Nederlandsch-Indië als de bevrediger van Atjeh te worden geroemd, den Generaal VAN DER HEIJDEN als bestuurder ontsloeg en den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in zijn plaats stelde.

Is dus de invoering van het civiel bestuur ongetwijfeld als de hoofdoorzaak van onze rampen te beschouwen, de persoonlijkheid van den civielen Gouverneur, heeft die o. i., ondanks zijn groote bekwaamheden, juist *par les défauts de ses qualités*, nog zeer bespoedigd en verergerd.

In de overtuiging, dat de toestand toen hij het bewind aanvaardde »zeer bevredigend" (2), en de eigenlijke oorlog geëindigd was; vermeenende, dat daarmede de taak van het leger vervuld, en orde en rust voortaan voldoende, ja beter door politie waren te handhaven, waarin hij zijne eer stelde; vermeenende verder de bevolking door grootmoedigheid en rechtvaardigheid te moeten en te kunnen winnen; vermeenende dat het eigenbelang van de bevolking en hare hoofden, waar hij de toestanden zooveel mogelijk naar de oude Atjehsche adat regelde, voldoende tegen opruïingen en werkingen van buiten zou bestand zijn, en hij aldus Atjeh volgens de wenschen der bevolking zou kunnen organiseeren en pacificeeren, schoof hij het leger op zijde, en zette zich met zijn civiele ambtenaren en Inlandsche hoofden aan den arbeid. In het volle geloof in de juistheid zijner inzichten, in het vaste vertrouwen op haar verwezenlijking langs den door hem afgebakenden weg, schonk hij opzettelijk zeer weinig aandacht aan het optreden van aanvankelijk enkele, later meerdere benden, wier aantal en stoutmoedigheid intusschen toenam, naarmate zij meer ongestraft hun rooverbedrijf konden uitoefenen en de

---

(1) Men denke b. v. aan het oordeel van NAPOLEON I over de heerschappijvoering over onderworpen Mahomedaansche volken tijdens zijn bewind in Egypte: »obéir pour eux, c'est craindre."

(2) Zie de rapporten van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over April en Mei 1881 aan de Regeering.

kracht van het leger verlamd zagen; onderschatte hij ook toen nog de macht der door deze gebeurtenissen herlevende oorlogspartij en de kracht van het door haar opgezweept godsdienstig fanatisme; bleef hij doof voor waarschuwingen, en blind voor de teekenen des tijds; *wilde* hij de werkelijkheid niet erkennen. Zelf aldus de grootste vijand van zijn meerendeels juiste theorieën, verstoorde hij op die wijze de vruchten van zijn eigen werk, en terwijl hij van den aanvang af de kwaadgezinden niet voldoende in toom hield, hun de gelegenheid liet zich uit te breiden en te versterken, en de goedgezinde bevolking daarentegen niet voldoende ondersteunde, dwong hij deze ten slotte zich in de armen onzer tegenpartij te werpen, zoodat ten laatste bijna niemand meer te vertrouwen, en 't nergens meer veilig was buiten onze versterkingen.

Aldus sloopten een te groot zelfvertrouwen, verbonden aan geringschatting zijner tegenstanders, een te groote vasthoudenheid aan eenmaal opgevatte meening gepaard aan een verregaand optimisme en — *last not least* — een totale miskenning van den werkkring en de roeping van het leger, binnen een tweetal jaren het moeitevolle werk door zijn voorgangers ten koste van jaren strijds, stroomen bloeds en tonnen gouds tot stand gebracht.

Dit hebben wij nader in de volgende bladzijden aan te toonen.

De eerste aanleiding tot onzen achteruitgang is ongetwijfeld te zoeken in de intrekking der militaire patrouilles. Had de Generaal VAN DER HEIJDEN in Augustus 1879 na het eindigen van den oorlog er de Indische Regeering op gewezen: »dat de rust en de veiligheid in de nieuw onderworpen streken bewaard moesten worden door *eindelooze patrouilleeringen*; dat lange en voortdurende marschen aanhoudend door kleine patrouilles moesten worden gemaakt om kwaadwilligen op te sporen, onrustige kampongs in bedwang te houden, de gemeenschap tusschen onze verder van elkander gelegen posten te beveiligen", enz.; had de Generaal nog bij het overgeven van den dienst (6 April 1881) zijn toespraak aan den nieuwen Gouverneur met de waarschuwing geëindigd: »groote voorzichtigheid blijft geboden om de vrucht van jaren niet in gevaar te brengen", zoo vermeende de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN al die waarschuwingen in den wind te mogen slaan. Zich grondende op zijn ondervinding in het Palembangsche, — onder geheel andere omstandigheden — vermeende hij orde en rust voldoende door Inlandsche politie te kunnen handhaven, en de hulp van het leger daarvoor dus te kunnen ontberen.

»*Met* (Sic!) den gewestelijken militairen commandant (bladz. 37 en 38 van »Mijne Ervaring") werd daarop de volgende regeling vastgesteld: Binnen den kring onzer militaire posten, waarvan voor elk het rayon werd bepaald en langs alle wegen en paden die posten verbindende, zouden door hem al de maatregelen genomen worden, die hij voor de veiligheid der posten en wegen noodig oordeelde. Militaire excursies buiten den kring onzer stellin-

gen, die voor het afslaan van aanvallen noodig zouden zijn, uitgezonderd, zouden alleen plaats hebben in overleg met mij. Zooveel mogelijk zou bij die gelegenheid een ambtenaar de troepenmacht vergezellen voor de aanraking met personen tot de Inlandsche bevolking behoorende. Waar het gold het bereiken van een politiek of bestuursdoel, zou de commandant van den troep, voor zooveel dit met zijn verantwoordelijkheid was overeen te brengen, de door den ambtenaar aangegeven route volgen en hem steunen in het volbrengen zijner opdracht. Bij vijandelijke ontmoetingen moest hij echter naar eigen inzichten handelen".

»Nimmer heeft te Atjeh zelf deze regeling tot eenige moeilijkheid of misverstand aanleiding gegeven, steeds hebben officieren en ambtenaren op hunne tochten elkaar wederkeerig gesteund en hulp geboden; menigmaal is het voorgekomen, dat door de tegenwoordigheid van den met terrein, volk en taal bekenden ambtenaar een militair succes behaald, een onheil voorkomen is. Mij werd o. a. door een hoofdofficier, die een colonne op den bekenden tocht naar Selimoen commandeerde, verklaard: Zoo wij den controleur KAMP niet bij ons hadden gehad, die er achter kwam dat Imam Longbata met een sterk gevolg in de buurt gelegen was en wij daardoor niet tijdig maatregelen hadden kunnen nemen voor een veiligen terugtocht, zouden wij vermoedelijk in groote moeilijkheden zijn geraakt. De door de soldaten genoemde klapperpatrouilles, — omdat ze in de kampongs wel klappers kregen, maar nooit kwaadwilligen vonden, — werden afgeschaft, aangezien ze voor den troep uiterst vermoeiend waren en geen uitkomsten opleverden", enz.

Wij hebben die bladzijden in haar geheel weergegeven, omdat het een uiterst belangrijk punt — de regeling van de verhouding tusschen het militair en het civiel gezag — betreft, en hier onder een zeer schoon kleed veel ongerechtigs verborgen ligt.

In de eerste plaats geeft het woordje *met* den gewestelijken militairen commandant, een eenigszins verkeerden indruk van de juiste toedracht. De Militaire Commandant, de Kolonel HAUS ten zeerste overtuigd van het nut, neen van de noodzakelijkheid van de bestendiging der patrouilleeringen tot het handhaven der rust, maar ingevolge zijn instructie die niet op eigen autoriteit mogende bevelen (1), verzocht den civielen Gouverneur hem daartoe een schriftelijke aanvraag te doen toekomen. Deze kon zich echter daarmede niet vereenigen. Die militaire patrouilles waren z. i. onnoodig, »omdat ze in de kampongs wel klappers kregen, maar nooit kwaadwilligen vonden." Is dan het hoofddoel, mag men vragen, kwaadwilligen te vatten, of hen te beletten zich te verzamelen, hun plannen te volvoeren? Is niet juist het *voorkomen* van het kwaad het streven van den vooruitzienden

(1) Volgens Art. 7 van de Instructie voor de militaire kommandanten buiten Java en Madura G. B., dd. 11 Januari 1837, No. 8: »Indien dit echter binnenlandsche onlusten op ons gebied betreft, zal de militaire autoriteit hare hulp niet verleenen dan op schriftelijke aanvrage daartoe van wege de civiele autoriteit", enz.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

staatsman? Anders dacht evenwel de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN er over. »Het is bijna ondoenlijk" — zoo schreef hij aan de Indische Regeering (Maart 1882), zie later — »voor een militaire patrouille zich te bewegen zonder dadelijk door de Atjehers op de eene of andere wijze bemerkt te worden. Aanrakingen met de militaire macht worden door de maraudeurs stelselmatig vermeden, zij geven hun plannen op, zoodra zij gewaar worden, dat militairen in aantocht zijn" (1). Welnu, zou men vragen, bewijst dat niet juist het nut der patrouilleeringen?

»Het zien loopen", beweert de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN verder op bladz. 39 van zijn werk, »maakt geen indruk, wel het raakslaan wanneer het noodig is". Het zien loopen van militairen zou geen indruk maken (2)! Neemt men dan niet juist het tegendeel waar bij alle mogelijke woelingen, oproeren, enz. als onlangs nog in Belgie of te onzent te Enschede? Het eenvoudige zien, de komst van militairen bedaart vaak de ontstelde gemoederen; geeft dezen moed, boezemt de woelgeesten ontzag in, doet de kwaadwilligen verloopen.

De civiele Gouverneur meende ook, dat de militaire patrouilles de welgezinde bevolking in onrust hielden! Of deze ooit voor onze troepen bevreesd was! Men denke b. v. slechts hoe deze door de bevolking ontvangen werden op den terugtocht van Selimoen, (zie het boven op bladz. 3 door ons vermelde) en bij zooveel andere gelegenheden! Het tegendeel is juist het geval. Hoe menigmaal waren wij ook niet getuige, dat de welgezinde bevolking om militaire posten in de nabijheid verzocht, omdat zij daarin een waarborg voor haar veiligheid zag! Zoo was ook de herhaalde verschijning van soldaten voor haar een reden tot geruststelling. Zij voelde de machtige hand van de »compagnie" beschermend over haar. Neen de eenigen, die belang hadden bij het weren onzer troepen, dat waren de slechtgezinden. Hebben deze soms, of hun sluwe hoofden, den Gouverneur een dergelijke ongerijmde meening in 't oor geblazen? In elk geval, viel die dan bij de bekende gezindheid van den civielen Gouverneur in zeer welige aarde.

Hoe 't zij, de pogingen door den Militairen Commandant aangewend om den Gouverneur van besluit te doen veranderen, waren vruchteloos. De Kolonel HAUS was daarop gedwongen de zoo beruchte commandementsorder uit te vaardigen, waarvan wij om zijn groot belang en omdat de voorstelling eenigszins afwijkt van die boven door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN

---

(1) Diezelfde militaire beschouwingen hoorden wij reeds herhaaldelijk tijdens de heer PRUIJS VAN DER HOEVEN als Regeeringscommissaris te Atjeh was, van zijne — toenmalige — geestverwanten. Omdat het achterhalen van de maraudeurs voor de militairen moeilijk was — niet onmogelijk, zie later — werd het geheele moreele voordeel van hun verschijning weggecijferd!

(2) De Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN is wel eenigszins in tegenspraak met zichzelf als hij aan de enkele verschijning van een oorlogsschip — lang zoo vrij toch niet in zijn bewegingen als de militaire macht — *wel* een grooten invloed toeschrijft, (bladz. 50).... maar op dat schip was hij ook zelf!

gegeven, den korten inhoud (1) hier samenvatten: »Buiten de patrouilles benoodigd voor de veiligheid der gemeenschap tusschen de posten mogen geen andere gezonden worden dan op speciale aanvraag van het civiel bestuur. Wordt op aanvraag hiervan overgegaan tot het uitzenden van een patrouille, dan behoort deze zooveel mogelijk, steeds door een besturend ambtenaar vergezeld te worden; arrestatiën geschieden dan door dien ambtenaar met zijn politie-personeel, de militaire macht verleent haren bijstand, wanneer de politie te kort schiet. Alleen in zeer speciale gevallen — en voor eigen verantwoordelijkheid — mag die bijstand zonder machtiging van den Gouverneur worden ingeroepen".

»In algemeenen zin behooren de postcommandanten voortaan alleen zorg te dragen voor de veiligheid van hun post en van de onmiddellijke nabijheid daarvan, en behoort als regel te worden aangenomen, dat zij zich niet meer inlaten met het arresteeren en doen vervolgen van maraudeurs en roovers, vermits die taak op het civiel bestuur rust".

Wij behoeven hierbij weinig te voegen. Die order maakte in korte woorden het leger »vleugellam", en was de bron van groote rampen en catastrophen, zooals wij zoo aanstonds zullen zien.

Vooraf echter een paar opmerkingen betreffende enkele beweringen van den Heer Pruijs van der Hoeven op de bovenaangehaalde bladzijden 37—39 van zijn werk. In de eerste plaats, dat vermelde regeling nimmer tot eenige moeilijkheid of misverstand tusschen de civiele of militaire ambtenaren zou aanleiding gegeven hebben. Wanneer wrok over miskenning, over onverdiende achteruitstelling — ondanks de fraaie woorden, die de Heer Pruijs van der Hoeven thans in zijn werk voor het leger ten beste geeft — bitterheid en verontwaardiging over het in hun oog willens en wetens ten verderve voeren van ons gezag, zich nimmer in daden bij het officierkorps hebben geopenbaard, dan mag dit zeker meer aan het sterk ontwikkeld plichtsgevoel dan aan de juistheid der maatregelen van den Gouverneur worden geweten, die in elk geval vaak een zeer pijnlijke verhouding tusschen civiel en militair ambtenaar in het leven riep, zooals ook de Heer Laging Tobias op bladz. 24 van zijn jongste werk zoo te recht opmerkt. Was toch b. v. uit een kampong geschoten, dan was 't natuurlijk een zeer moeilijk op te lossen vraag of de bewoners daarvan mede schuldig waren, dan wel of zulks alléén door kwaadwilligen was geschied, die zich daar bij toeval hadden opgehouden. Besliste de civiele ambtenaar in eerstgenoemden zin en legde hij de kampong boete op, dan liep hij bij de — geringe (2) — kans onschuldigen te treffen, het — groote — gevaar zich het misnoegen van den Gouverneur op den hals te halen, die

---

(1) Zie voor den geheelen inhoud: Kielstra's »Geen strijd maar getuigenis".

(2) *Geringe*, omdat wanneer de bevolking er werkelijk niet aan debet wilde zijn, zij het schieten zeer goed hadden kunnen beletten... in het eerste tijdperk van het bestuur van den Heer Pruijs van der Hoeven ten minste. In elk geval zou zij de aanwezigheid der maraudeurs tijdig hebben kunnen melden.

in zijn politiek geloof aan de onschuld en oprechte bedoelingen der Atjehsche bevolking van het tegendeel niets wilde hooren. Nam hij de betuigingen van onschuld aan, dan wekte dit natuurlijk de verontwaardiging van de militairen op, die — en de uitkomst gaf hen maar al te dikwijls gelijk — meenden, dat de maatregelen van den Gouverneur alleen dienden om hen te binden, terwijl tegenover hen alles geoorloofd was. Gaf de verontwaardiging hierover zich bij de officieren, door eed en plicht gebonden, zich nog slechts in woorden lucht, zoo zal zeker niemand den grooten deprimeerenden invloed ontkennen, die zulks moest maken op den minderen militair, die van de hoogere politiek van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN natuurlijk niets begreep, maar zag hoe zijn kameraden werden vermoord, zonder dat hij het recht had hen te wreken, hoe de »sloebers" wanneer zij eens een enkele maal hem in handen vielen door het civiel bestuur in bescherming werden genomen, en hoe in plaats dat aan hen een kort recht geschiedde, zij vaak met de noodige plichtplegingen op vrije voeten werden gesteld.

Ziet gij, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, 't is niet het ongestadig klimaat van Groot-Atjeh, dat gij op bladz. 14 van uw werk de schuld zoudt willen geven van de onder uw bewind voor het eerst voorgekomen desertiën van Europeanen naar den vijand. Zeker zal niemand den invloed van het klimaat van een land op den aard der bevolking ontkennen. De flegmatieke bewoner van het vochtige Groot-Brittanië wordt aan gene zijde van den oceaan na verloop van tijden in het droge Noord-Amerika een zenuwachtige Yankee. Maar waar ongetwijfeld het grillig, wispelturig, onstuimig Atjehsch klimaat van geslacht tot geslacht zijn stempel gedrukt heeft op het Atjehsche volkskarakter, daar gaat 't toch niet aan, op dienzelfden grond een dergelijken invloed op den slechts hoogstens eenige jaren te Atjeh vertoevenden Nederlandsch-Indischen soldaat aan te nemen! Evenmin verklaart het gemis aan nationaal cachet — waaraan gij op bladz. 76 van uw werk die desertiën wilt wijten — voldoende deze omstandigheid. De eerste desertiën geschiedden toch juist door volbloed Nederlanders (COHEN en VRIEZEKOLK). Neen, o. i. ligt de reden uitsluitend in het boven door ons opgemerkte, in het demoraliseerende der bevolen passieve houding, waardoor de soldaat door wachtdiensten uitgeput, steeds beloerd en belaagd, maar belet ooit zelf een slag te slaan, tot overspanning, vrees, vertwijfeling en wrok werd gebracht, en het overal elders beter geloofde, dan in het Nederlandsch-Indisch leger te Atjeh.

Onder datzelfde klimaat, bij hetzelfde gebrek aan nationaliteitsgevoel, bij niet minder zware diensten, en overigens alle omstandigheden dezelfde als jenever, spel, enz. die alle op bladz. 76 door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ter verklaring worden bijgebracht, kwamen die desertiën onder den Generaal VAN DER HEIJDEN nimmer voor, omdat toen een geest van initiatief de gemoederen opbeurde, en de soldaat onder zijn eigen hoofden erkend en gewaardeerd werd!

In de tweede plaats wenschen we slechts even aan te stippen, en verder voor rekening van den schrijver te laten zijn boven aangehaalde bewering,

alsof menigmaal door de tegenwoordigheid van den met het terrein, volk en taal bekenden ambtenaar, een *militair* succes zou zijn behaald, of een onheil voorkomen.

Ons is hiervan geen voorbeeld bekend. Of moet daarvoor soms het verder meegedeelde met den Controleur KAMP dienen? Maar vooreerst geschiedde dat niet onder het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, en kon dit dus ook niet voor de juistheid van zijn regeling bewijzen, en ten tweede twijfelen wij aan de juistheid der hier gegeven voorstelling. Maar al ware dit wel het geval, zou zulks dan niet meer pleiten *tegen* den colonne-commandant, die zijn veiligheidsmaatregelen van de toevallige inlichtingen van een controleur — al was die dan ook zooals hier een zeer ervaren — liet afhangen, dan *voor* de noodzakelijkheid van het meevoeren van civiele ambtenaren te velde (1)? De andere colonne-commandant, wiens taak zeker veel zwaarder moest genoemd worden, maar geen controleur ter beveiliging bij zich had, wist intusschen zelf wel voor zijn veiligheid te zorgen. Ook was voor hem — en voor zoovele anderen — die toevoeging van civiele ambtenaren ter vermeerdering hunner kennis van het terrein, taal en volk niet noodig. Zij, die zoovele campagnes onder den Generaal VAN DER HEIJDEN achter den rug hadden, die zelf onder hem besturende ambtenaren waren geweest, die de »eindelooze patrouilleeringen" hadden meegemaakt, waren van land, volk en taal minstens even goed op de hoogte (2).

Het wordt echter tijd, dat we tot de gebeurtenissen op Groot-Atjeh terugkeeren en de gevolgen van de nieuwe regeling van den civielen Gouverneur nagaan.

Kwamen gedurende het laatste gedeelte van het Bestuur van den Generaal VAN DER HEIJDEN (na Samalanga, en niet zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het voorstelt, tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris) zeer enkele rooverijen voor, zooals dit trouwens in een nauwlijks overwonnen land niet anders te verwachten viel; bepaalden zich de maraudeurs in de eerste weken van het bewind van den civielen Gouverneur nog slechts tot kleine aanvallen op Inlandsche of Chineesche vestigingen of overvallingen van enkele personen; allengs toen hun pogingen met succes werden bekroond en zij door de weleer zoo gevreesde soldaten van de compagnie met rust werden gelaten, en deze zelfs met traagheid en machteloosheid schenen geslagen te zijn, vereenigden zij zich in grooter getale, vormden zij zich tot benden, en traden onder de leiding van TOEKOE DI TIROU, TOEKOE NJA HASSAN en PANG SAMEN steeds stoutmoediger op.

---

(1) Men denke slechts aan de hiermede in veel opzichten overeenkomende instelling der »Gedeputeerden te Velde" geboekt in onze Vaderlandsche Historie, en het bolemmerende, dat deze op den gang der militaire operatiën hebben uitgeoefend.

(2) Kwamen de Atjehers met hun klachten, aanwijzigingen, enz. niet dikwijls bij voorkeur bij de militaire commandanten al was een civiel ambtenaar in de nabijheid? Men denke onder meer slechts aan het gebeurde te Toengkoep.

Een eerste feit van belang was de nachtelijke aanval van NJA HASSAN op de Chineesche wijk Penajoeng. De Gouverneur vermeldt dit op bladz. 42 van zijn werk: »Toen ik de schoten hoorde en vernam waar de aanval plaats had, verwachtte ik niets anders dan dat de Atjehers warm zouden worden ontvangen en hunne vermetelheid duur zouden betalen. Een kwartier lang knalden de schoten en hield het geraas aan der in hunne woningen gevluchte Chineezen, die een vreeselijk misbaar maakten. Toen werd alles stil. De Atjehers trokken af, en toen *eindelijk* (1) een patrouille van Kota-Radja op het terrein verscheen, was er geen vijand meer te bekennen. Toch was er een compagnie te Gedah tegenover de brug van Penajoeng geposteerd, die in weinige minuten een detachement had kunnen afzenden om de invallers te verdrijven en dat, zoo dit geschied was, hun zeker een gevoelig verlies zou hebben kunnen toebrengen. *De commandant* (1) *had echter op orders gewacht; dit was met andere wachtcommandanten ook het geval geweest;* hoe het zij, er was gewacht tot de vijand weg was, die gelukkig van al dat wachten onkundig, in zijn haast niets meer dan een Chinees dood schieten en voor een waarde van *f* 10 stelen kon. Het was een proef, maar die proef had hem geleerd, dat hij zich voortaan wat meer tijd kon gunnen om kwaad te doen. Ik wensch niemand te beschuldigen; allerminst een blaam te werpen op onze militaire macht, die ik weet dit te goed, voor geen kleinigheid vervaard is; maar er is aan de machine een gebrek; waar 't aan ligt mogen de deskundigen beslissen; ze is deugdzaam, ze is sterk, maar ze werkt tegenover den Inlandschen vijand niet met genoegzame vaardigheid", enz. En als conclusie een paar regels verder: »Tegenover den Atjeher geldt vooral het spreekwoord: de eerste klap is een daalder waard".

Ja dat moogt gij wel opmerken Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, gij die dat juist onmogelijk, die de machine juist hebt lam gemaakt. Gij wenscht niemand te beschuldigen! Dat ontbrak er nog slechts aan. Die commandanten, die volgens uw last alleen zorg te dragen hadden voor de veiligheid van hun post, die zich niet meer hadden in te laten met het arresteeren en doen vervolgen van maraudeurs en roovers, vermits die taak op het civiel bestuur rustte, die alleen op schriftelijke aanvragen van het civiel bestuur hulp mochten verleenen..... die commandanten handelden zeer juist.

Alleen hij, die in een juist onderworpen gewest zulke bevelen geeft, of doet geven, is te beschuldigen, en die proef, die den vijand leerde, dat hij zich wat minder behoefde te haasten, had u het verkeerde uwer maatregelen moeten doen inzien. Maar daarvoor moest meer gebeuren!

»Eenige Chineezen — zoo lezen wij verder op bladz. 43 — hadden zich tijdelijk gevestigd aan den voet van het gebergte tegenover onze vesting Lambaroe gelegen, om steenen te verzamelen en te vervoeren voor de verharding van den transportweg. Het vervoer geschiedde met karren waar-

---

(1) De cursiveering is van ons.

voor ossen werden gespannen. Onverhoeds wordt des nachts deze nederzetting door NJA HASSAN aangevallen, verscheidene weerlooze Chineezen werden gedood en een dertigtal ossen wordt buit gemaakt. Juist was er bij mij receptie toen het bericht van dezen aanval mij bereikte. Uit de pendoppo kon men op de helling van het gebergte de vuren zien van het vijandelijk bivouac. Met den gewestelijken militairen commandant en de te Anagaloeëng en Lambaroe bevelvoerende hoofdofficieren werd het plan beraamd om NJA HASSAN den pas af te snijden, en hem de gemaakte buit te ontnemen. De controleurs van beide genoemde plaatsen zouden met bekwame gidsen de detachementen vergezellen, die tot dat doel in den vroegen morgen zouden oprukken. Onverwijld keerden de officieren en ambtenaren naar hun standplaatsen terug om de noodige maatregelen te nemen. Het welberaamde plan werd uitstekend uitgevoerd. Zonder een man te verliezen werd al het geroofde aan den vijand weer ontnomen, en ontvingen de kloeke manschappen, die de Atjehers tot in het gebergte hadden nagezet, van den aannemer, aan wien de ossen toebehoorden een hun welkom geschenk".

Dit verhaal klinkt zeer fraai, maar de werkelijkheid is weer eenigszins anders. Volgens het officieele rapport (1) geschiedde de aanval in den *morgen* van den 3den Juni 1881, de dag ging met een onderzoek van het civiel bestuur voorbij, waaruit bleek, dat de roovers zich met hun buit naar de heuvels van Lamkrak hadden teruggetrokken, en eerst den volgenden dag rukten na verkregen machtiging van den Gouverneur, twee patrouilles uit, elk door een controleur vergezeld, die het grootste deel (niet alle) der medegenomen ossen (vijftien niet dertig) terug vonden. Moge dit resultaat in dit bijzondere geval — dat in elk geval bewijst dat militairen nog wel maraudeurs kunnen achterhalen, zelfs bij de aanmerkelijke vertraging, die hier plaats had — zeer gunstig zijn te noemen, toch blijkt opnieuw hoeveel tijd met die overleggingen, onderzoekingen en machtigingen verloren is gegaan.

Vroeger onder den Generaal VAN DER HEIJDEN — en ook onder elk ander militair bestuur — zou onmiddellijk bij het hooren der schoten zijn uitgerukt, en de benden belet zijn rustig haar gang te gaan met plunderen en moorden. Ook thans zou, zooals de Heer KIELSTRA meedeelt, de Militaire Commandant van Lambaroe zich onmiddellijk met een gereed staande compagnie naar Biloel hebben willen begeven, ... maar de controleur vermeende hiertoe zijne toestemming niet te mogen geven zonder autorisatie van den Gouverneur!

Korten tijd hierna (16 Juni) maakte een vijandelijke bende opnieuw gebruik van de opgedane ondervinding omtrent de langzame werking der militaire macht. Zij deed toen 40 à 50 man sterk, een aanval op het Chineesche kamp te Anagaloeëng.

»Deze wijk — zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN verder op bladz. 45

---

(1) Zie KIELSTRA: »Atjeh onder het Bestuur van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN" *Indisch Militair Tijdschrift*, N°. 3 en 4 1886, alsmede het reeds boven vermelde Tijdspiegel-artikel: »Geen strijd maar getuigenis.'

meedeelt — evenals die te Kota Radja, Lambaroe, Glé Kambing en Toengkoep op tamelijken afstand van onze versterking aangelegd, lag geheel open en bestond hoofdzakelijk uit kleine winkels, waar het garnizoen zich van de noodige gerieflijkheden kon voorzien; voorts vond men er gedelegeerden van pachters. Het etablissement van den aannemer voor de voeding van het garnizoen was op eenigen afstand aan de rivier gebouwd. Dit en de Chineesche wijk werden door vooruitgeschoven militaire posten bewaakt. Door spionnenberichten wist men, ook de Commandant van Anagaloeëng, dat NJA HASSAN een aanval beraamde op die Chineesche nederzetting. Daar komt op een avond een bediende van den gedelegeerde van den opiumpachter zich bij den Militairen Commandant melden, om hem mede te deelen dat een bende Atjehers in aantocht is; kort daarop knallen er schoten èn in de richting van den Chineeschen kamp, èn in die van het fort (benting). De laatste aanval was een schijnvertooning, die maar al te wel gelukte. De Commandant laat door een signaal de wachtposten van de Chineesche wijk en het etablissement van den aannemer, op het fort terugtrekken en terwijl de soldaten daar binnen de alarmstelling innemen, wordt in de Chineesche wijk geplunderd, brand ontstoken en een verschrikkelijk bloedbad aangericht. Toen een half uur daarna twee patrouilles met omtrekkende beweging de plaats van het onheil naderden, waren de Atjehers met hun buit reeds verdwenen."

Commentaar is ook hier overbodig, 't is treurig, maar gij hebt geen recht U hierover te beklagen, civiele Gouverneur, tu l'as voulu!

Voor het eerst na het eindigen van den oorlog in 1879 hadden nu weer Atjehers het gewaagd een versterking te beschieten; ook dat voorbeeld zou spoedig door meerderen gevolgd worden.

In den nacht van 3 op 4 Juli werd Glé Kambing door de bende van PANG SAMEN beschoten, drie dagen later in den nacht van 6 op 7 Juli, poogden kwaadwilligen de bijgebouwen van Long Lemoh in brand te steken. Bij voorkeur wendden zich echter de vijandelijke benden omstreeks dezen tijd [illegible] tegen enkele personen en Chineesche of Inlandsche nederzettingen — zoo werd b. v. in deze zelfde maand die bij de steenbakkerij van Pagger Aïer geplunderd en uitgemoord — nu en dan, wanneer de kans gunstig scheen, begonnen zij intusschen ook tegen onze, tusschen de posten marcheerende, patrouilles op te treden. Zoo werd een transport, dat zich op 9 Juni van Panteh Karang naar Anagaloeëng begaf door een 40-tal Atjehers beschoten.

Het was onder deze meer en meer bedenkelijk wordende omstandigheden, die op herleving van den guerilla-krijg wezen, dat de Militaire Commandant in Augustus opnieuw op de zaak der patrouilleeringen terugkwam en op de wederinvoering aandrong. Ook thans wilde de Gouverneur nog niets daarvan hooren. Nog altijd geloofde hij door zijn politieke maatregelen de kwaadwilligen meester te worden, nog altijd hoopte hij, dat het belang der bevolking en hoofden om het Gouvernement te steunen, het zou winnen op verwantschap en fanatisme.

Aldus bleef de vicieuse toestand gehandhaafd tot groot voordeel natuurlijk voor de kwaadwilligen, die zich al meer en meer begonnen te organiseeren. Steeds ging de veiligheid achteruit, zooals kan blijken wanneer men slechts de verrichtingen der vijandelijke benden uit het Koloniaal Verslag of uit KIELSTRA'S »Atjeh onder het Bestuur van PRUIJS VAN DER HOEVEN" nagaat: Wij vinden daaruit in 't kort:

9 Augustus 1881. Aanval op een transport van Toengkoep naar Lamjong. 1 sergeant gesneuveld.

18 Augustus 1884. Aanval op de veekraal te Pendeti in de onmiddellijke nabijheid van Kota Radja. 1 sergeant gesneuveld, 2 soldaten en 2 koelies gewond.

29—30 September 1881. Tjot Basatoel hevig beschoten.

Hierna korten tijd rust daar de maraudeurs zeer geteisterd werden door ziekten.

25 November 1881. Aanval op een transport van Ketapan Doewa naar den Kraton. Van de 5 man waaruit het detachement bestond, 3 gedood, 1 gewond (1).

December 1881. Herhaalde aanvallen op Chineesche wegwerkers aan den weg Lambaroe—Glé Kambing, vooral op 6 December in de nabijheid van Montassik.

24 December 1881. Aanval op het transport van Oleh Karang naar Kota Radja. Van het 7 man sterke detachement 3 gewond.

26 op 27 Januari 1882. Aanval op het bruggehoofd (kozakkenpost) bij Indrapoeri.

28 Januari 1882. Overvalling van de Kampong Atoeh.

Aanval op het dagelijksch transport van Toengkoep naar Kroengkali. Van de 20 man 1 doode, 7 gewond.

20 Februari 1882. Aanval als boven op het transport van Toengkoep naar Kroengkali. Van het 20 man sterke detachement 2 gedood, 8 gewond.

22 Februari 1882. Aanval op de Chineesche wegwerkers tusschen Lepong Arrah en Samagani, 5 gewonden.

28 Maart 1882. Aanval op de steenbakkerij te Lampoeloe, 7 Chineezen vermoord.

29—30 Maart 1882. Kampong Lohong leeggeplunderd.

31 Maart 1882. Groote bende van 200 à 250 man tusschen Lohong en Nesoeh door de militaire patrouilles verdreven.

Alvorens onze opgaaf te vervolgen, eerst een opmerking.

Het was nl. naar aanleiding van het hier den 31sten Maart voorgevallene, toen het onze patrouilles niet gelukt was de Atjehers te vatten, dat de

---

(1) Een geheel bataljon stond in de onmiddellijke nabijheid onder de wapenen, gereed om krachtdadig tusschenkomst te verleenen, ware deze slechts door den Gouverneur verzocht geworden. Nu had de moord plaats schier onder het gezicht van het bataljon en het gehoor van den Gouverneur.

Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het rapport schreef, waarop wij reeds boven (bladz. 13) wezen, een verslag zoo merkwaardig om het ondanks alles ongeschokt vertrouwen, de optimistische opvattingen en militaire ketterijen van den civielen Gouverneur, dat wij niet kunnen nalaten ook nog andere zinsneden daaruit mee te deelen: (Zie voor het geheel: KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschr.* 1886, bladz. 219):

Na er op te hebben gewezen, dat de militaire macht tegenover rooverbenden ongeschikt is, omdat aanrakingen daarmee door hen stelselmatig worden vermeden, enz. als vroeger vermeld, merkt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op, dat er dus van het voeren van oorlog geen sprake is; dat meer en meer bij de gevestigde bevolking het besef veld wint, dat zij, door zich bij het wettig gezag aan te sluiten, voordeelen geniet, welke zij vroeger nooit bezeten heeft, en die haar alleen onder ons direct bestuur te beurt vallen. »Zal het doel, — zoo vervolgt verder de Gouverneur — de pacificatie van Atjeh, bereikt worden, dan behoort het bestuur derhalve vóór alles zich niet te laten verleiden tot het nemen van ondoordachte maatregelen, waardoor het vertrouwen, waar dit reeds gewonnen is, verloren zou kunnen gaan. *In verband met de opgedane ondervinding worden dan ook zoo min mogelijk militaire patrouilles uitgezonden*, (1) waaraan geen speciaal doel is verbonden, en wordt als regel het onschadelijk maken der maraudeurs, indien zij zich bepalen tot het plunderen der kampongs hunner landslieden, overgelaten aan de politie, ondersteund door de bevolking. *Op de militaire macht rust de taak om onze etablissementen en posten te beveiligen*" (1).

Schoone taak voorwaar! Het leger is er ten behoeve van de posten! Bij zulk een zienswijze baart het natuurlijk geen verwondering, dat de Gouverneur van het denkbeeld uitging, hoe minder posten hoe beter, en dat we dus al spoedig verschillende zien opheffen..... niet naarmate de veiligheid toenam en zij dus overbodig werden, zooals het juiste denkbeeld bij de oprichting onder den Generaal VAN DER HEIJDEN geweest was (zie boven, bladz. 7), maar uit de merkwaardige overweging (zie Koloniaal Verslag), dat »wel verre van nuttig te zijn voor de beteugeling der strooptochten onze kleine militaire versterkingen die eerder schenen aan te wakkeren, in zooverre nl. als ze een doelwit werden voor benden, welke het hoofdzakelijk te doen was om wapenen en munitie machtig te worden". Aldus vervielen de vroeger genoemde blokhuizen benevens de versterkingen van Lampermeij, Kroeng Kali en Pakan Badak. Behalve dat hierdoor eenige troepen vrij kwamen — »gelukkig" (2) merkt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, bladz. 72 van zijn werk op — werd bovendien (volgens hem) een ander nog grooter voordeel verkregen: nl., dat, aangezien de militaire patrouilles dus niet meer

---

(1) Wij cursiveeren.

(2) De nood scheen toen toch al zeer te dringen, dat zulk een kleine vermeerdering van de militaire macht — de bezetting van Lampermeij kwam bovendien niet eens beschikbaar, zie later — door hem met blijdschap werd begroet.

behoefden te marcheeren tusschen Toengkoep en Kroeng kali, deze ook niet meer konden worden aangevallen — zooals al herhaaldelijk had plaats gegrepen, zie boven — en de veiligheid dus toenam! Althans in schijn, die de civiele Gouverneur zoo gaarne voor de werkelijkheid nam (1)!

Laat ons echter op het rapport van den Gouverneur terugkomen. »Van krachtig optreden — zoo vervolgt hij — met behulp der militaire macht kan daarom slechts in *zeer exceptioneele gevallen* (2) sprake zijn, omdat zoowel zij, als de besturende ambtenaren steeds een goede ontvangst genieten, waar zij zich in en om de Atjehsche kampongs bewegen, zij het dan ook dat zich minder goed gezinden onder de kampong-bewoners bevinden. Het is dan ook een onjuist en schadelijk begrip, dat de nog bestaande roverbenden, die gedeeltelijk hun ontstaan te danken hebben aan den gevoerden oorlog en bijna uitsluitend uit saamgeraapte vagabonden bestaan, allen meer of min voor eigen rekening handelende, als vijanden, als een bepaalde macht tegen het wettig gezag aan te merken, die in staat zou kunnen zijn onze positie in gevaar te brengen. Door het karakter dier benden te overschatten, door met militaire macht op te treden, alsof men met een georganiseerde vijandelijke macht te doen had, zou zeer licht weder kunnen ontstaan wat in werkelijkheid reeds tot het verleden behoort, nl. een toestand van oorlog."

Het eenvoudig, gezond verstand zou dunkt ons geraden hebben zoo snel en zoo krachtig mogelijk met de militaire macht een einde aan de zaak te maken, en de benden uiteen te drijven, die de bevolking in onrust hielden en zijn vredeswerk verstoorden. Maar de civiele Gouverneur bleef bij voorkeur steunen op zijn politiedienaren, die hij ook voor den thans meer en meer intredenden guerilla-krijg beter geschikt oordeelde. »Vestingen nemen, — zoo zegt de Heer Pruijs van der Hoeven op bladz. 33 — vijandelijke drommen verslaan; posities, verschanst of niet, verdedigen; dat verstaan ginds onze dapperen, al staan ze één tegen tien. *Iets anders is de guerilla-krijg tegen steeds wijkende* (2), zich snel bewegende of uit hinderlagen vechtende vijanden" enz. (3). Hoe voor het voeren van den guerilla-krijg de politie gebruikt, neen misbruikt werd, blijkt o. a. uit hetgeen eenige maanden later den 4den Augustus voorviel, toen de Schout van der Zijl

---

(1) Over het feit, dat men later na harde lessen door den nood gedwongen bij de invallen van Toekoe Oemar en Nja Hassan in de IV Moekims opnieuw Pakan Badak heeft moeten oprichten, glijdt de Heer Pruijs van der Hoeven op bladz. 72 eenvoudig heen met de opmerking, dat de nieuwe versterking een jaar later ook weer vervallen is! Fraai argument! NB. Toen men geheel van stelsel veranderde en de geconcentreerde positie innam!

(2) Wij cursiveeren.

(3) Ook uit andere bladzijden — zie bladz. 58 — blijkt deze meening, die wij trouwens van verschillende zijner aanhangers tijdens zijn verblijf als Regeeringscommissaris te Atjeh, reeds hoorden verkondigen.

De onjuistheid van dit denkbeeld behoeft hier zeker niet uiteengezet te worden. De belangrijke verrichtingen onzer colonnes juist in den guerilla-krijg onder Halewijn, Heijl, Opscholtens, enz. zijn genoeg bekend.

aan het hoofd van zijn politiedienaren met een sterke bende slaags raakte en sneuvelde (1).

De tijd zou intusschen al ras dáár zijn, waarin de Gouverneur de hulp van het leger niet meer zou kunnen ontberen. Reeds zeer spoedig na het gebeurde in Kampong Lehong deed zich een dier »zeer exceptioneele gevallen" voor, waarvan het bovenvermelde rapport spreekt en een krachtig optreden der militaire macht noodig was. De invloed van TOEKOE-DI-TIROU, die zich te Moeroe — een Kampong ten oosten van Indrapoeri — gevestigd had, was aldaar door toevloed van Pedireezen en Atjineezen zoo groot geworden, dat de hoofden op een conferentie, welke de Gouverneur den 4den April met hen hield, verklaarden niet langer zonder hulp van het bestuur voor de rust en de veiligheid te kunnen instaan.

Het was tengevolge daarvan, dat den 15den April een colonne sterk 14 officieren en 328 minderen onder den Majoor BARTHELEMY tegen Moeroe oprukte, welke tocht — op bladz. 74 door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN meegedeeld — ondanks den hevigen tegenstand van den vijand met groot succes werd bekroond, en aanvankelijk — helaas slechts kort — eenige verademing schonk.

Weldra zou het echter blijken, dat de grootere machtsontwikkeling van den vijand in de bovenlanden, die dezen tocht noodzakelijk had gemaakt, slechts het voorspel was geweest, en wij voor den »heiligen oorlog" stonden, door oorlogzuchtige priesters tegen ons bestuur gepredikt (2).

In het begin van Mei begonnen de aanvallen in de XXII Moekims:

In die maand de versterking Djerir herhaaldelijk hevig beschoten. TOEKOE-DI-TIROU met grooten aanhang weer te Moeroe.

13 Mei. Colonne sterk 4 compagnieën, benevens artillerie onder den Etappe-Commandant van Anagaloeëng, den Luit.-Kolonel CRAMERS, tegen den Iman van Lamara.

Nacht 30—31 Mei. Posten te Lepong Arra en Tjot Basatoel gealarmeerd, brug in den grooten weg bij Passar Samagani (ten Noorden van Tjot Basatoel) verbrand.

Den volgenden morgen transport naar Glé Kambing hevig beschoten.

---

(1) Een weinig juiste voorstelling van de zaak geeft de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 39 van zijn werk. Uit de ware toedracht, waarvoor wij om niet te uitvoerig te worden, naar de mededeeling in KIELSTRA's: »Geen strijd maar getuigenis" verwijzen, blijkt opnieuw tot welke zonderlinge verhoudingen en ongelukkige gevolgen de splitsing van het militair en het civiel gezag aanleiding gaf. De Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN moge in zijn voorliefde voor zijn politiedienaren die instelling zeer roemen, en beweren dat veel wat over hen verteld is, onjuist is, aan den anderen kant blijkt 't uit het door den Heer LAGING TOBIAS op bladz. 41 van zijn laatste werk meegedeelde, dat de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich niet minder aan datzelfde euvel schuldig maakt en op de voortreffelijkheid heel wat af te dingen viel.

(2) Deze beweging viel samen met de algemeene opwekking, die zich in dit — het 1300ste jaar der Arabische jaartelling, waarin de ondergang der ongeloovigen was voorspeld, — in de Mahomedaansche wereld deed gevoelen.

Volgende dagen: posten te Long Lemoh en Djerir beschoten.

Juni. Herhaalde aanvallen op de dagelijksche transporten Anagaloeëng—Glé Kambing (1).

Wederom verschillende al en niet gelukte pogingen tot vernieling van bruggen in den grooten weg.

3 Juli. Transport tusschen Samagani en Lepong Arra beschoten.

10 Juli. Sterk detachement tot dekking van een transport bij passar Samagani beschoten.

14, 15 en 19 Juli. Verschillende tochten van den Etappe-Commandant van Anagaloeëng ter verdrijving van den vijand uit de Kampongs ter weerszijden van den weg Anagaloeëng—Tjot Basatoel.

Woningen der slechtgezinden in brand gestoken. Hierna eenigen tijd rust in de XXII Moekims. Eerst: 31 Augustus, wederom aanval op een transport Montassik—Panteh Karang.

Ook de tot nu toe zoo rustige, welvarende, ons goedgezinde IV en VI Moekims werden thans het tooneel van den oorlog. Herhaalde ontmoetingen hadden hier met de vijandelijke benden onder Toekoe-di-Tirou en Toekoe Iman Lamara plaats, tot zelfs in de onmiddellijke nabijheid van onze hoofdvestiging! Zoo werd in den nacht van 18 op 19 en van 24 Mei de passar van Kota Radja verontrust, en moest men deze omdat die niet meer veilig was, verplaatsen; zoo werd in den nacht van 10 op 11 Juni een aanval op de passar te Oleh-leh gedaan. Eerst na zeer krachtige pogingen door het uitzenden van sterke colonnes van 300 tot 400 man en meer met de noodige artillerie op den 13den, 14den, 18den en 30sten Juni, gelukte het ons den

---

(1) Naar aanleiding van de aanvallen op de dagelijksche transporten schrijft de Heer Pruijs van der Hoeven op bladz. 73 van zijn werk:

»De dagelijksche transporten, op vaste uren heen en weer trekkende naar de verschillende posten, gaven aan maraudeurs en partijgangers een al te schoone gelegenheid om ons uit hinderlagen verliezen toe te brengen en dat op het door hen meest geschikt geoordeeld moment te doen. Herhaalde malen werd het nadeel van die regeling aangetoond en voorgesteld de posten voor eenigen tijd te proviandeeren, de transporten op ongezette tijden te doen plaats hebben en de kwaadwilligen aldus de gelegenheid te ontnemen plannen van aanval te beramen. Die vertoogen vonden bij het legerbestuur te Batavia geen gehoor. Alles moest gaan als in vollen vredestijd, de oorlogstoestand was immers opgeheven!"

»Ten koste van het politieke werk en van het bloed onzer soldaten, profiteerden de rustverstoorders van deze administratieve rechtzinnigheid," enz. Dit alles klinkt nu wel weer zeer fraai, maar is toch wederom niet geheel juist. In de eerste plaats zou wel niemand minder dan de Heer Pruijs van der Hoeven zich te beklagen hebben, dat men zijn eigen verklaringen dat er geen quaestie van oorlogstoestand meer bestond enz., *à la lettre* nam, en daarnaar ook zijn maatregelen trof. Maar verder is het niet juist, dat de regeling van de *uren* waarop de transporten heen en weer moesten trekken van uit Batavia werd gedicteerd. Wel was het Legerbestuur met den Militairen Commandant van Atjeh van meening, dat men geen struisvogelpolitiek moest volgen (als b. v. met de opheffing van den post Kroeng Kali zie boven), *maar het gevaar onder de oogen moest blijven zien en een onveilige weg moest blijven betreden om haar open te houden en erger te voorkomen.*

De posten waren allen voorzien voor één maand van levensmiddelen, dit was reeds sedert 1875 het geval.

vijand uit deze streken te verjagen en eenigen tijd (tot November 1882) de rust te herstellen.

Nog ongunstiger was gedurende dit tijdperk de toestand in de XXVI Moekims; met nog meer kracht trad de vijand dáár op. Tal van gevechten, waarbij wij niet dan ten koste van groote inspanning en offers de overhand konden behouden, werden hier geleverd vooral ten gevolge van de aanhoudende pogingen van den vijand om de werkzaamheden aan den nieuwen weg dwars door de XXVI Moekims (zie het vroeger daaromtrent door ons opgemerkte, noot 2 bladz 6) van Toengkoep over Senelop naar Montassik te storen:

17 Mei. Dekking arbeiders aangevallen ter hoogste van kampong Tjot Meraja, een half uur ten noorden van Senelop (10 gewonden, waaronder 1 officier.)

24 Mei. Opnieuw aanval op de dekkingstroepen (1 officier en 2 man gewond benevens verscheidene Chineesche arbeiders.)

31 Mei. 3 colonnes, elk van 200 man uitgerukt om de in deze aanvallen betrokken kampongs te straffen. Nieuwe versterking te Pajaoe halverwege den grooten weg ter meerdere bescherming van deze opgericht (1).

22 Juni. Aanval op het 100 man sterke dekkingsdetachement van het transport van Pajaoe ter hoogte van Lingkar (4 soldaten en 3 dwangarbeiders gewond, 1 gedood).

29 Juni. Opnieuw aanval op het dekkingsdetachement, sterk 2 officieren en 70 man, halverwege Toengkoep en Pajaoe. Aan alle zijden omringd en afgesloten, beide officieren en meerdere manschappen gewond, zou dit detachement vermoedelijk verloren zijn geweest, ware niet uit Toengkoep hulp verschenen.

Na dit voorval ontwikkelden de benden van Toekoe Nja Hassan en Toekoe Nja Bintang zulk een kracht in de XXVI Moekims, dat zij de bevolking dermate vrees en schrik aanjoegen, dat niet één hoofd uit die landstreek durfde gevolg te geven aan de oproeping van den Gouverneur om den 6den Augustus te Kota Radja te verschijnen, ten einde maatregelen te beramen om Nja Hassan onschadelijk te maken.

In die maand hadden hier nog meerdere krachtige aanvallen van den vijand plaats, als 4 Augustus bij Toengkoep, waarbij behalve verschillende minderen, o. a. de Schout van der Zijl sneuvelde (zie boven bladz. 23).

7 Augustus. Verschillende detachementen uitgezonden om de talrijke vijandelijke benden te verdrijven. Enkele, die hiermede in gevecht kwamen, leden zware verliezen. Vooral het detachement van Lambaroe naar Pajaoe. Bij passar Tjot Rang op overmachtigen vijand stuitende, verkreeg het spoedig 8 dooden en 18 gewonden. Ook in den rug bedreigd, wilde de Commandant (de Kapitein Bode) op Toengkoep terugtrekken, maar de vijand

---

(1) De bezetting — 3 officieren en 164 minderen — was afkomstig van de opgeheven versterking Lampermey.

drong hierbij zoo sterk op, dat de gesneuvelden moesten worden achtergelaten en de geweren van deze grootendeels in handen van den vijand vielen. Een later uit Toengkoep gezonden patrouille slaagde er nog in, 7 lijken van soldaten op te sporen en mee te voeren. Op den verderen terugtocht naar Toengkoep nog beide officieren gewond.

Ook de dekkingstroepen aan den weg Toengkoep—Pajaoe dienzelfden dag door overmachtigen vijand aangetast ten noorden van Pajaoe, eerst met geweervuur, later met den klewang, waardoor het detachement moest terug wijken. Een der officieren (de Luitenant NIJENHUIS) gewond, struikelende en zich niet meer kunnende opheffen, viel daarbij in handen van den vijand, die hem met klewanghouwen overdekte. Gelukkig werd hij op dit hachelijk oogenblik ontzet door een 160 man sterk detachement, dat bij Senelop geposteerd, de schoten gehoord had. Hij bezweek echter den volgenden dag. Ook de commandant van het dekkingsdetachement was gewond, verder 3 soldaten gesneuveld en 11 zwaar gewond.

Thans juist een jaar nadat de Militaire Commandant op zijn voorstellen tot het nemen van meer afdoende militaire maatregelen was teruggekomen, maar deze op het optimisme van den Gouverneur waren afgestuit — zie bladz. 19 —, *moest* een anderen weg worden ingeslagen, en zag de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich verplicht als tijdelijke maatregel tot verdrijving der benden in de XXII en XXVI Moekims den Militairen Commandant met betrekking tot de noodzakelijke maatregelen de meest mogelijke vrijheid te laten, »opdat officieren der colonnes in de gelegenheid zouden worden gesteld, met klem op te treden" (1).

Maar wat wellicht een jaar te voren nog te herstellen zou zijn geweest, bleek thans met de beschikbare middelen onmogelijk. Het was te laat.

Wel blijft het merkwaardig optimisme van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN hem ook verder getrouw, zoo, waar hij zegt — bladz. 75 van zijn werk —:

»In September hadden wij door militaire krachtsinspanning en niet minder door Atjehsche medewerking *den brand onder den voet*" (2), en iets verder: »en bleef tot aan mijn vertrek in Maart 1883 *de toestand gunstig*" (2), zoo op bladz. 95: »Alles duidde op een vredelievende oplossing van de Atjehquaestie. *Tot aan mijn vertrek werd de rust nu niet meer verstoord*" (2) enz.,

---

(1) In deze maand Augustus 1882 vertrok ook van Atjeh de Kolonel HAUS, »wiens inzichten omtrent den voor Atjeh te volgen weg te zeer van die des Gouverneurs afweken, zoodat naar de meening der Regeering van hem geen krachtige medewerking tot de uitvoering van 's Gouverneurs denkbeelden konden worden verwacht."

De gewestelijke militaire Commandant wiens inzichten de juiste waren gebleken, aldus opgeofferd aan den civielen Gouverneur!

Den Kolonel HAUS, wien zulks zijn ontslag kostte, strekt het in elk geval tot eer, niet verder te hebben willen meewerken tot de uitvoering van maatregelen, die hij noodlottig achtte, al hadden wij — van buiten af oordeelend — gaarne reeds eerder een krachtig protest gewenscht.

(2) De cursiveering is van ons.

maar de feiten — de nuchtere waarheid, zooals die blijkt uit de rubriek *krijgsverrichtingen* der Koloniale Verslagen, andere bronnen nog daargelaten —, weerspreken deze woorden van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN geheel.

Uit die verrichtingen in de verschillende Moekims hebben wij duidelijk- en kortheidshalve een chronologisch overzicht getrokken, waaruit de lezer zelf kan oordeelen..... 't is onze schuld niet, dat de opsomming van al die aanvallen en overvallingen, van al die beschietingen en gevechten, van al die dooden en gewonden als die van de gestolen buffels in het bekende Saidja-verhaal van MULTATULI's Max Havelaar, zoo eentoonig, maar somber welsprekend is:

10 September 1882. Twee colonnes uitgezonden tegen vijandelijke benden ten noorden van de Blang Bintang. De eene colonne, die op den vijand stuitte, van 3 zijden vuur. (Eén officier en 6 man gewond.)

Nacht 28—29 September. De vijand doet in grooten getale een poging om zich van Djerir meester te maken.

12 October 1882. Aanval op het transport tusschen Glé Kambing en Djerir.

17 October 1882. Hernieuwde aanval op Djerir.

20 October 1882. Twee colonnes uit Toengkoep onder den Militairen Commandant, den Majoor SEGOV tegen vijand ten zuiden van de Blang Bintang. Gevecht bij Tengkoe di Lonkong.

27 October 1882. Nieuwe tocht van den Majoor SEGOV tegen PANGLIMA NJA BINTANG, die zich met een talrijke benden ten zuiden van de Blang Bintang ophield. Gevecht bij Kota Trieng.

15 November 1882. Aanval van Toekoe Oemar en zijn benden op het transport tusschen Boekit Seboen en Oleh leh (1) ter plaatse van de vroegere benting Pakan Badak. — Zie boven bladz. 22 — (1 doode en 9 gewonden.)

23 November 1882. Twee colonnes elk sterk 8 officieren en 180 man, gesteund door een detachement van de helft dezer sterkte, naar de Kroeng Anak en Piëng (XXII Moekims) om de volgens berichten in aanbouw zijnde versterkingen te slechten.

24 November 1882. Nieuwe tocht naar Moenloe en Tjot Birem (XXII Moekims) in 3 colonnes van nagenoeg gelijke sterkte als den vorigen dag. Bij den terugmarsch sneuvelde een der colonne-commandanten, de Kapitein BOTTER, verder 7 gewonden.

Hevige regens beletten nu gedurende eenige weken de krijgsoperatiën. Op het einde van December treden de vijandelijke benden opnieuw met groote kracht op.

---

(1) Hierop had de arrestatie plaats van de Hoeloebalang der IV Moekims TOEKOE TJOET BANTAH, »daar het — zooals de Gouverneur aan de Indische Regeering meldde — overtuigend gebleken was, dat hij met de vijandelijke hoofden in betrekking stond en zelfs met Toekoe Oemar heulde."

Kort daarop zien we echter datzelfde hoofd onder zekere voorwaarden ontslagen. Maar ook die voorwaarden zien we hem niet nakomen..... en de Gouverneur ook hiermede genoegen nemen. 't Is mogelijk, dat redenen van hoogere politiek deze toegevendheid billijken, ja geboden, maar een bewijs van kracht, van een gezonden toestand, waarbij men den brand onder den voet heeft, zal men er zeker niet in zien.

25 December 1882. Het van Anagaloeëng naar Panteh Karang terugkeerend transport beschoten en daarna met de klewang aangevallen (6 gewonden). Gelijktijdig was, met het doel om ondersteuning te beletten, op de benting zelf geschoten door een met achterlaadgeweren gewapende bende (1 onderofficier gewond).

Nacht 28—29 December. Talrijke benden onder Toekoe Oemar trachten gemeenschap tusschen Boekit Seboen en Oleh'leh te belemmeren en versterken zich bij het vroegere Pakan Badak. Hevig gevecht. (1 man gesneuveld en 25 gewond.)

3 Januari 1883. Expeditie van 4 compagnieën met 1 sectie mortieren, detachement genietroepen, ambulance enz. ter verdrijving van Toekoe Oemar uit het Lepongsche.

4 Januari 1883. Toekoe di Tirou met 3 à 400 man in de buurt van Lepong Arra. Aanval op onze transporten van en naar Tjot Basatoel (5 dooden en 8 gewonden).

27 Januari 1883. Colonne uit Toengkoep tegen berucht maraudeur Pang Djarang. Gevecht bij Doereng.

14 Februari 1883. Beschieting van een patrouille uit Glé Kambing nabij Relo. (2 gewonden).

26 Februari 1883. Twee colonnes onder den Majoor VAN HAM — opvolger van Majoor SEGOV — tegen Batoe Poetih (1 doode en 9 gewonden).

1 Maart 1883. Gevecht bij onze vroegere versterking te Gighen (1 doode en 4 gewonden).

3 Maart 1883. Drie colonnes van Lambaroe, Anagaloeëng en Toengkoep tegen vijandelijke benden, die zich onder NJA HASSAN bij de Kroeng Lingkar (XXII Moekims) verzameld hadden (4 gewonden) (1).

Tot zoover de krijgsverrichtingen van September 1882 tot medio Maart 1883.
Commentaar is ook hier overbodig!
En deze toestand noemt de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN gunstig!
En deze meening weerspiegelt zich in alle rapporten aan de Regeering ..... tot het laatst toe (2)!

---

(1) Als merkwaardigheid en bewijs van vooruitgang bij onze tegenstanders mag nog vermeld worden, dat de volgelingen van dit dappere bendehoofd in een soort uniform gekleed waren, donkerblauwe broek en baadje, blauwe of zwarte hoofddoek.

(2) Nauwelijks komen er in dit tijdperk, waarin over het geheele door ons bezette gebied gestreden wordt, waarin bevolking en hoofden, vooral in de ons vroeger zoo getrouwe IV en VI Moekims, onze zijde verlaten en de partij des vijands kiezen, enkele korte tijdstippen van gedwongen rust voor, hetzij ten gevolge van zware regens (zie boven), verwonding van de aanvoerders, (als in Februari van NJA HASSAN), als anderzins, of de civiele Gouverneur hecht hieraan dadelijk groot gewicht en deelt deze — vermeende — gunstige wending aan de Regeering mede. Zoo meldde hij b. v. toen het na de gebeurtenissen van 4 Januari 1883 gedurende enkele weken in de XXII Moekims rustig bleef: »Algemeen werd door Atjehers de meening gedeeld, dat, onvoorziene omstandigheden buiten rekening latende, de hoop mocht worden uitgesproken op een toenemend betere gezindheid der bevolking."

Zoo den 5den Maart per telegram, denzelfden dag waarop verschillende colonnes uit Anagaloeëng,

Aldus stonden de zaken toen, nadat de Gouverneur in December van het vorige jaar tengevolge van een kleine weifeling in het onbeperkt vertrouwen der Regeering — zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 95 van zijn werk tusschen de regels laat lezen — zijn eervol ontslag had verzocht, hij door den Heer LAGING TOBIAS, resident van Palembang werd vervangen.

Met een sierlijke rede, die de kroon zette op het gebouw zijner optimistische beschouwingen (1), gaf de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN den 16den Maart 1883 het bestuur over Groot-Atjeh en onderhoorigheden aan zijn opvolger over.

Nog waren zijn afscheidswoorden niet koud, of reeds stonden als honend antwoord, benden talrijker dan ooit onder haar meest beproefde aanvoerders, gereed tot den inval in de XXVI Moekims (2), om vervolgens — (April 1883) — den volksoorlog in de IV en VI Moekims tot voor de poorten van den Kraton over te brengen.

Aldus eindigde het bestuur van Atjeh's eersten civielen Gouverneur.

Hebben wij boven aan de hand der geschiedenis de oorzaken van onzen achteruitgang op Groot-Atjeh tijdens het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN nagegaan, thans zouden nog ter verdere beoordeeling van de waarde van »Mijne ervaring van Atjeh", enkele gedeelten over blijven, die wij om den draad niet te verbreken, tot dusverre buiten beschouwing lieten. Aangezien echter dit werk ook reeds, gelijk wij vroeger opmerkten, door de

---

Glé Kambing enz. het gebied op den rechter Atjeh-oever in de XXII Moekims hadden onderzocht en daarbij slechts op geringen tegenstand hadden gestooten, waarna het verder een paar weken rustig bleef: »Voornaamste en invloedrijkste hoofden hebben zich thans bij het bestuur aangesloten en de pacificatie verzekerd verklaard," enz. (Zie KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschr.*, bladz. 314)

(1) Ten bewijze slechts een paar zinsneden daaruit (de geheele redevoering vindt men o. a. bij KIELSTRA, *Ind. Milit. Tijdschrift* 1886, bladz. 344):

»Welnu, wat ook slecht geïnspireerde schrijvers en woordvoerders aan het met doel, handelingen en beteekenis van voorvallen in Atjeh onbekende publiek hebben verkondigd en voorspeld, door en met eendrachtig beramen en handelen staat thans het gebouw van .Neêrlands heerschappij op Noord Sumatra op zijne grondslagen."

»Over het geheele Sultanterrein, zoowel in Groot-Atjeh als op de kusten" — waarover later nog iets — »wordt thans door de hoofden en de bevolking het Nederlandsch gezag erkend, als te zijn getreden in de plaats van het vroegere Sultansbestuur, en overal is door de Panglima's en Hoeloebabangs, die weleer rechtstreeks de bevelen van den Sultan ontvingen, de verantwoordelijkheid aanvaard, die hun vroeger onder dat bestuur was opgelegd."

»De invloed der Kemala-partij is gebroken en waar nog hier en daar vijandige handelingen worden gepleegd, 't zijn geïsoleerde, op zichzelf staande feiten; van algemeen of nationaal verzet is geen sprake meer".

«Gouverneur! 't is onder die omstandigheden, dat ik u het bestuur van dit gewest overgeef," enz.

(2) Reeds den 21sten Maart — dus slechts 5 dagen later — moesten 2 colonnes elk van 150 man met ondersteuningsdetachementen uit Lambaroe en Anagaloeëng, hiertegen worden afgezonden. Gevecht bij Batoe Poetih (3 dooden en 13 gewonden, waaronder 1 officier).

Heeren TOBIAS en KIELSTRA is behandeld, kunnen wij verder volstaan met de voornaamste punten slechts aan te stippen.

Kon men bij het licht der feiten in het bestuur van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over Groot-Atjeh, ondanks diens groote bekwaamheden niet anders dan »a failure" zien, zoo zou men zeker onbillijk zijn, wanneer men niet aan den anderen kant de verdiensten van den Gouverneur met betrekking tot zijn optreden op de Kuststaten erkende. Dáár waar niet — ten minste lang niet in die mate — een door den krijg opgezweepte, verbitterde bevolking viel te besturen, waar geen pas veroverd gewest slechts met den krachtigen arm kon worden beheerd, maar ons grondgebied niet verder reikte dan de ruimte, die onze versterkingen innamen, dáár lag buiten deze, het ruime terrein van besprekingen en onderhandelingen, dáár konden de politieke pogingen van den civielen Gouverneur beter tot haar recht komen, dáár lag voor hem *zijn* arbeidsveld.

Geen wonder dan ook, dat hij op dit gebied betere uitkomsten bereikte...., en zeker nog veel schooner had kunnen verkrijgen, wanneer hij op Groot-Atjeh de rust had weten te bewaren en de vrees voor onze bajonetten het politieke werk van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN kracht had kunnen bijzetten.

Thans ondervond men natuurlijk op de Kuststaten den terugslag van onze zwakheid op Groot-Atjeh. Dit zien we o. a. duidelijk bij de twisten tusschen Pedir en Gighen over het landschap Lang, waarop we even nader de aandacht moeten vestigen, omdat ook hieruit wederom de *eigenaardige* wijze blijkt, waarop de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN »zijne ervaring" van Atjeh meedeelt.

Beide staten hadden de beslissing van ons Gouvernement ingeroepen. Wel was dit ook reeds vroeger geschied, onder den Generaal VAN DER HEIJDEN, — op het laatst van diens bestuur — maar de in het ongelijk gestelde partij (Pedir) had er zich niet aan gestoord, zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 90 van zijn werk meedeelt. Thans zou *hij* uitspraak doen. Het verslag van zijn verrichtingen wordt op bladz. 90—92 meegedeeld. Zeker is het geenszins de schuld van den schrijver, wanneer de lezer niet den indruk verkrijgt, dat hier een groot politiek resultaat op meesterlijke wijze door den Gouverneur op beide belangrijke Kuststaten is behaald. De werkelijkheid is echter ook hier anders: noch Pedir, noch Gighen stoorden zich in het minst om den uitspraak van den Gouverneur (1).

Waarom vermeldt nu de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, die in zijn voor-

---

(1) Zie Kol. Verslag: »TONGKOE RADJA PAKEH, radja van Pedir, weigerde eenvoudig die kampong als »tanah waqaf" te erkennen en bleef er, evenals vroeger, het bestuur over voeren. Ook het aangewezen hoofd van Lang, Toengkoe Ri, betoonde zich onwillig om de benoeming aan te nemen, omdat hij zich daar niet veilig waande. De vele gebeurtenissen elders noopten het bestuur om deze quaestie voorloopig (!) onaangeroerd te laten".

Ter nadere waardeering verder van de voorstelling door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN van deze samenkomst gegeven, leze men het meervermelde werk van den Heer TOBIAS: »Phrasen en feiten", bladz. 30—36.

rede beweert zijn brochure alléén te hebben geschreven »uit plichtbesef, om den weg te helpen vinden", van deze zaak slechts dát gedeelte waarheid, dat noodzakelijk bij den gewonen lezer een onwaren indruk moet achterlaten, hem dus nog verder van den weg moet afhelpen?

Is het billijk tegenover den Generaal VAN DER HEIJDEN, wèl *diens* nietslagen te vermelden, maar *het zijne* te verzwijgen..... neen als een belangrijk succes voor te stellen?

Maar waar in zijn geheele werk is de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN billijk tegenover zijn voorganger?

Geeft hij niet al dadelijk (bladz. 15) een zeer vreemde voorstelling van het behandelde bij zijn eerste ontmoeting met den Generaal? Al zou men diens eigen hiermede geheel verschillende getuigenis buiten rekening willen laten, dan nog is het duidelijk, dat iemand, die openlijk als zulk een groot tegenstander van zijn vervanging door een civiel Gouverneur bekend stond, zulke woorden niet heeft kunnen bezigen, als hem door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN worden in den mond gelegd. Maar dit daargelaten, als hier minder ter zake dienende, hebben wij na te gaan of de voorstelling van verschillende *feiten* het bestuur van den Generaal betreffende, juist is.

Allereerst b. v. de meedeeling van het gebeurde te Tenom en te Samalanga? Is die niet zóódanig, dat men na lezing (bladz. 26—29) eenigszins aan de bekwaamheden van den Generaal als Militair en Civiel bestuurder moet gaan twijfelen? Maar de juiste toedracht is ook wederom anders, gelijk de officiëele archieven, of KIELSTRA's: »Geen strijd maar getuigenis", waarheen wij kortheidshalve verwijzen, het kunnen aantoonen. Men zal daaruit de handelingen van den Generaal beter leeren waardeeren, al behoeft men het daarmede, tenminste in de Samalanga-zaak, ook niet geheel eens te zijn.

Is de voorstelling — bladz. 29 —, alsof de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN nimmer, zelfs maar gezinspeeld heeft op zijn aanstaande vervanging van den Generaal VAN DER HEIJDEN geheel naar waarheid? Hoorde men niet algemeen — zooals wij 't zelf destijds vernamen, en men 't ook o. a. kan lezen in het *Indisch Militair Tijdschrift* 1882 II, bladz. 466 —, dat de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zich reeds in Nederland en daarna op zijn terugreis op de *Prins Hendrik* tegenover zijn medepassagiers, had uitgelaten dat hij binnenkort Gouverneur van Atjeh zijn zou? Maar hoe dit zij, het moge waar zijn, wat hij op bladz. 29 zegt, dat hij nl. in zijn gesprekken met de Atjehsche hoofden vermeden heeft op een bestuursverandering te doelen, meent men dan, dat die hoofden zoo onnoozel waren, om niet het doel van zijn, ook uit het oogpunt van kosten geenszins onbelangrijk verblijf, van de verschillende door hem gedane vragen onmiddellijk te begrijpen? Neen, uit eigen ondervinding kunnen wij getuigen, dat niemand tijdens hij als Regeeringscommissaris te Atjeh vertoefde er aan twijfelde, of men had in hem den aanstaanden Gouverneur te zien. Reeds boven deelden wij enkele staaltjes mede

van de verschillende beschouwingen, waartoe deze overtuiging aanleiding gaf,.... bij ons — militaire en civiele ambtenaren —, hoe die echter het gezag van den Generaal bij hoofden en bevolking heeft geschaad, laat zich denken.

Is het juist — 't zweemt naar ironie —, wanneer de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 31 zegt: »na de reis (lees: *vervolging*) van den Heer DER KINDEREN werd spoedig daarop aan den Generaal VAN DER HEIJDEN op zijn verzoek eervol ontslag uit zijn betrekking van Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden verleend". »Op zijn verzoek"! En dat terwijl 't een ieder bekend is — en anders kan men het uitvoerig lezen in de aan de Kamer overgelegde stukken betreffende het adres van den gepensionneerden Luitenant-Generaal K. VAN DER HEIJDEN — hoe alle pogingen van den Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE om den Generaal VAN DER HEIJDEN te bewegen tot het indienen van zijn verzoek tot ontslag, vruchteloos waren, tot ten slotte de Heer VAN LANSBERGE, spoed willende maken met het oog op zijn kort ophanden vertrek naar Europa, zelf den Generaal als Gouverneur ontsloeg.

Neen, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, er is bij overeenkomst in meening meer verschil tusschen uw beider handelwijzen! Waar de Generaal VAN DER HEIJDEN de overtuiging had, dat 's lands belang zijn aanblijven vorderde, *gij* — volgens uw brochure — vermeendet den brand onder den voet te hebben, *beiden* dus vervanging noodlottig moesten houden, daar verliet gij, die zoo ruimschoots het onbeperkt vertrouwen der Regeering had genoten, volgens uw eigen verklaring om een klein verschil in zienswijze, uit eigen beweging den post, waarop de Generaal VAN DER HEIJDEN, op geheel andere wijze langs duistere paden bekropen, als getrouwer schildwacht tot het laatst toe pal had gestaan!

Waarom geeft gij verder, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, op zoo menige bladzijde van uw werk een onjuisten, te ongunstigen, indruk van den toestand te Atjeh bij uw optreden, die waarlijk toen, zooals wij reeds zagen, de omstandigheden in aanmerking genomen, weinig te wenschen overliet?

Hoe weinig waardeerend — en bovendien niet juist — is b. v. uw uitspraak (bladz. 34): »Eenige hoofden, meest van ondergeschikten rang hadden zich te Kota-Radja aangemeld, maar waren nog niet door hun onderhoorigen gevolgd", enz. Ook hier heeft men slechts de officiëele opgaven na te slaan, en al wijzen deze zeker ook op de verdiensten van den civielen Gouverneur op dit gebied, zoo vermeenen we toch, dat, wanneer men eens op een weegschaal de zwaarte of het product van het aantal en het gewicht der hoofden, die zich aan beide bestuurders onderwierpen, met elkaar kon vergelijken (1), de balans niet naar de zijde van den civielen Gouverneur zou overslaan,

---

(1) Waarom maakt ook de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN van elk gering voorval op dit gebied zooveel ophef? Zie b. v. het hieromtrent door den Heer TOBIAS op bladz. 12—15 van zijn »Phrasen en feiten" opgemerkte. Goede wijn behoeft geen étiquette!

wiens taak bovendien in dit opzicht gemakkelijker was, daar hij slechts in hoofdzaak het werk van zijn voorganger had te voltooien.

Niet juist is insgelijks het verder op bladz. 35 opgemerkte: »De voor herstel van den toestand organiseerende handen, om het noodige toezicht te houden, dien terugkeer te regelen, het heelen van de oorlogswonden te bewerkstelligen, ontbraken. Van de post- en patrouillecommandanten kon die taak niet gevorderd worden, te minder omdat hun de voorlichting en medewerking van inlandsche hoofden ontbrak".

In de eerste plaats waren toch reeds onder den Generaal VAN DER HEIJDEN na het eindigen van den oorlog de waarnemende militaire controleurs door civiele besturende ambtenaren vervangen. De noodige handen ontbraken daartoe niet, integendeel; de taak van verschillende dier controleurs scheen zeker niet te zwaar. Maar ook al had men deze civiele ambtenaren niet gehad — de verdiensten van velen niet te na gesproken — dan nog hadden de noodige handen om den toestand te organiseeren, den terugkeer der bevolking enz. te regelen, niet ontbroken. In het zoo talrijk hier te Atjeh vereenigd Indisch officierskorps waren daartoe mannen van talent voldoende te vinden (1), en wie de verrichtingen heeft kunnen nagaan van den waarnemenden militairen controleur van de XXVI Moekims, HALEWIJN, onder den Generaal VAN DER HEIJDEN, om niet van zooveel anderen als SEGOV, SCHOGGERS, VAN RIJEN enz. te spreken, zal moeten erkennen, dat die taak niet te zwaar was voor verschillende postcommandanten, die zelfs vaak eerder en bij voorkeur inlichtingen en medewerking van Atjehsche hoofden ontvingen, daar deze in hen de vertegenwoordigers van de kracht, de mannen zagen, die zoo noodig onmiddellijk de daad bij het woord

---

(1) Waar zooals hier de stof zoo ruim voorhanden bleek, is het te meer te betreuren, dat deze niet meer wordt ontwikkeld, daarmede niet meer wordt gewoekerd. Hoe eerder men dan ook geheel breekt met het besluit van den Gouverneur-Generaal SLOET VAN DE BEELE, om voortaan geen militairen meer aan het hoofd der Buitenbezittingen te plaatsen, hoe beter o. i. Het zeker niet van overdreven militairisme te beschuldigen Groot-Brittannie geeft ons op dit punt een juist voorbeeld. Wij wezen hierop reeds in onze »Indische legerbelangen".

De vrees door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ter verdediging van de invoering van het civiel bestuur te Atjeh op bladz. 18 van zijn werk geuit, dat een militair hoofd van gewest in Indië zich door militaire geestdrift zal laten meesleepen, en dus een ongeschikt, een voor den Staat gevaarlijk hoofd zou zijn, is door een langdurige ondervinding ijdel gebleken. Uit verschillende voorbeelden van den Heer KIELSTRA (zie bladz. 253, 255 en 262 van zijn *Tijdspiegel*-artikel) aan de Indische Krijgsgeschiedenis ontleend, blijkt, dat juist *civiele* bestuurders, die niet bij eigen ondervinding de ellende, die elke zelfs zegevierende tocht na zich sleept, kennen, noch de gevolgen daarvan in die mate behoeven te dragen, zich eerder dan *militaire* tot gewaagde expeditiën laten verleiden. Het *niet* voldoen van den Generaal VAN DER HEIJDEN aan den last van den Gouverneur-Generaal VAN LANSBERGE om naar Kemala op te rukken, het *niet* planten van de Nederlandsche vlag te Batoe-Iliq, zooals de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN het had gewenscht, zijn — men kan 't er mede eens zijn of niet — in elk geval bewijzen dat men ook van den Generaal VAN DER HEIJDEN niet behoefde te vreezen, dat deze het welzijn van den Staat aan militaire geestdrift zou offeren..... alsmede, dat de restrictie van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN op bladz. 18 achterwege had kunnen blijven.

konden voegen..... in den gekunstelden toestand onder den civielen Gouverneur natuurlijk ten onrechte.

Evenmin juist is ook de voorstelling op bladz. 36 omtrent het bestuur van den Generaal VAN DER HEIJDEN — in het tijdperk *na* den oorlog, natuurlijk —: »Intusschen werd voortgegaan met in de alsnog verlaten kampongs, huizen af te breken, met vruchtboomen om te kappen voor brandhout en materialen ten behoeve van de naastgelegen militaire posten, en werden door Chineesche wegwerkers steenen van Atjehgraven weggehaald om ze voor verhardingsmateriaal te gebruiken".

Reeds vroeger deelden wij uit onze eigen ondervinding mede hoe de Generaal het kappen van vruchtboomen enz. verbood, of wel waar zulks voor het aanleggen van wegen, posten enz. uit een militair oogpunt noodzakelijk was, ruime schadevergoeding deed geven, hoe op het gebruiken van de steenen der graven, dat in het oorlogstijdperk niet altijd had kunnen voorkomen worden, later streng werd gelet, hoe de graven in hun geheel door het omleggen der nieuw te traceeren wegen werden gespaard enz.

Onjuist is ook, — wij wezen hier insgelijks reeds vroeger op, en zullen er dus niet verder bij stilstaan — de op bladz. 63 gegeven voorstelling, alsof de wegen onze militaire posten verbindende nog slechts grootendeels paden waren toen de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN aan het bestuur kwam, enz., enz.

Waarom — zoo kan men verder vragen — verkondigt de Schrijver van »Mijne ervaring" telkens in zijn werk theoriën — zeer juiste op zichzelf, maar waarvan de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in de practijk maar al te vaak afweek — als iets nieuws, als iets van eigen vinding, waardoor bij den lezer — ten onrechte — de meening wordt geboren, dat deze waarheden in tegenstelling zijn met — minder juiste — zienswijzen en daaraan overeenkomstige handelingen van zijn voorganger?

Zoo b. v. bladz. 37 waar hij zegt: »vrede en orde kunnen alleen verkregen worden door organisatie, door het brengen van de wettige hoofden op hun plaats, van de wettige eigenaren in hun bezit met behoorlijke inkomsten en bindende waarborgen, door herstel van het sultansrecht en gezag in Nederlandsche bestuurshand; door kracht ja, maar niet door gewelddadigheden — waarvoor die tegenstelling? —; door grootmoedigheid en rechtvaardigheid allereerst". Zeer zeker, maar alléén waar deze ook tegelijk *eerbied* en *ontzag* weten in te boezemen, en niet aan zwakheid doen denken, waartoe de Inlander, daar hij die eigenschappen niet kent, maar al te spoedig geneigd is.

Zoo op bladz. 43: »Overschatting of geringschatting beide zijn verkeerd; juiste schatting is 't waar het op aankomt"..... ja had de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN dat gedaan! »De Atjeher moet als Atjeher, de Javaan als Javaan, de Amerikaansche roodhuid als roodhuid worden bestreden", enz.

Of op bladz. 51: »Moge het al noodig zijn door kracht van wapenen te toonen, dat wij in staat zijn onze positie en die van de hoofden, die met ons medegaan te handhaven, hun medewerking is onontbeerlijk om de ons

gezag weerstrevende partijen in toom te houden", enz. Alleen door onder Atjehers bestuur te brengen, kan Atjeh onder ons bestuur gebracht worden".

Of wel bladz. 57: »Pacificatie van Groot-Atjeh met politieke onthouding ten opzichte van de kust is, dit zou spoedig blijken eene onmogelijkheid. Juist op de kust, waar het geld verdiend, het verzet georganiseerd wordt, enz. ligt het zwaartepunt van de Atjeh-quaestie. De meester van de kust is meester van het land", enz.

Of bladz. 63: »Niet door alles dooreen te slaan, maar na krachtig optreden alles weer zooveel mogelijk op zijn plaats te brengen, niet door vijand van allen, maar door de beschermer van een landspartij, die recht heeft op den voorgrond te komen, te zijn, kan in 't Oosten vooral, de vreemde beheerscher vasten voet krijgen. Verstandige politiek neemt in het mohammedaansch getinte Indië, de adat tot bondgenoot om daarmede hoofden en dorpsbewoners te ontmoeten. Ruw geweld vindt priesters en fanatieke volgelingen als tegenstanders", enz.

Bij de erkenning in algemeenen zin van de juistheid dezer en dergelijke theoriën, zal men toch zeker niet beweren, dat die den voorgangers van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN onbekend zijn geweest. Ook de Generaal VAN DER HEIJDEN paste ze zooveel mogelijk toe, voor zoover nl. onze macht zulks gedoogde en een gezonde, krachtige opvatting van onze positie als overheerscher van een juist onderworpen Oostersch volk zulks toeliet.

Hoe weinig waardeerend is ten slotte het oordeel van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN over het werk zijns voorgangers, dat werk, slechts ten koste van zooveel bloed en de grootste inspanning en toewijding van het leger tot stand gebracht, waar op bladz. 57 van »Mijne ervaring" gezegd wordt: »Wat Generaal VAN DER HEIJDEN deed, kan sedert wij vasten voet op Atjeh hebben, en vooral sedert wij de noodige terreinkennis bezitten, opnieuw gedaan worden". Mogelijk is 't waar, al zou niemand op dit oogenblik de middelen daartoe weten aan te wijzen, maar in elk geval uit den mond van hem, die het werk van den Generaal VAN DER HEIJDEN afbrak en Atjeh schier voor ons verspeelde, klinkt die bewering toch wel wat vreemd.

Zien we aldus den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN ook in zijn geschrift het werk zijns voorgangers verkleinen of onjuist voorstellen, zijn opvolger geeft hij insgelijks weinig reden tot erkentelijkheid.

Ondanks den vroeger geschetsten zoo treurigen toestand bij het einde van zijn bestuur — een toestand, die den Gouverneur-Generaal 'S JACOB drong een beroep te doen op de vaderlandsliefde van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN om hem te bewegen zelf zijn ontslag te verzoeken (1) —, zien wij dezen op bladz. 96 van zijn werk, men zou haast zeggen met kinderlijken eenvoud vragen: »Hoe komt het, dat bijna onmiddellijk na mijn

---

(1) Dit feit, dat wij uit goede bron vernamen, klinkt ook zeker eenigszins anders dan de door den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN gegeven voorstelling van de reden tot zijn verzoek om ontslag.

vertrek de toestand geheel veranderd en zóó gevaarlijk is geworden, dat onverwijld een versterking van een bataljon soldaten moest worden aangevraagd; dat aan de hoofden alle vertrouwen ontzegd werd en deze dan ook de een voor, de ander na zich bij de vijandelijke partij aansloten; dat vivrestransporten met duizend man en artillerie geëscorteerd moesten worden en zulk een indrukwekkende troepenmacht nog vaak met verlies werd teruggeslagen; dat de communicatie tusschen posten werd afgesneden; dat zelfs wegen waar het vroeger zoo veilig was dat dames zonder geleide er in haar dos à dos of paniers langs reden, thans door troepenafdeelingen moesten worden opengehouden; dat, terwijl ik tot onze uiterste posten mij vaak alleen met een der controleurs, nooit met meer dan met een achttal cavaleristen als escorte begeven heb, mijn opvolger slechts door een talrijke troepenmacht omgeven daarheen kon gaan, terwijl hij onderweg beschoten werd?"

»Ik kan het niet beoordeelen; ik was er niet"; enz.

Waarlijk dit gaat al te ver. Speelde het geheugen den schrijver van »Mijne ervaring" reeds dikwijls parten, zooals wij zagen, hier *kan* men bijna niet enkel meer aan *zelf*misleiding denken. Die rustige tijd waarvan ge boven spreekt, Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, steldet ge u wellicht nog voor uit de dagen, toen gij als Regeeringscommissaris onder het bewind van uw voorganger te Atjeh vertoefdet, toen was het zoo, maar zeker niet meer, toen tijdens uw bestuur het, gelijk wij zagen, nergens meer veilig was tot voor de poorten van den Kraton, waar zelfs de passar moest worden verlegd, toen voordurend transporten en patrouilles, vrij wat sterker dan uw achttal cavaleristen, werden beschoten en aangevallen, en de wegen vaak slechts met groote troepenafdeelingen, ja colonnes konden worden open gehouden! Wel moet gij Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN een groote mate van lichtgeloovigheid bij uw lezers onderstellen, als gij vermeent, dat zij zoo voetstoots maar zouden aannemen, dat uw vertrek alléén ons zoo in eens »van den hemel in de hel" zou gevoerd hebben. Neen, civiele Gouverneur, dat begrijpt ieder, hoe niet plotseling zulke toestanden kunnen ontstaan als gij *bij uw opvolger* zoo naar waarheid weet te schetsen. Die toestand was geen nieuwe, 't was slechts de voortzetting van den onder uw bewind begonnen, maar steeds door u ontkenden strijd, en, die rampen, die gij uw opvolger zoudt willen wijten, zij waren slechts het resultaat van uw werk (1)!

Ziet ge Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, dat gij u in den toestand te Groot-Atjeh hebt vergist, dat gij met te groot zelfvertrouwen en geringschatting van anderen *niet* den goeden weg hebt ingeslagen, en daarop ondanks

---

(1) Karakteristiek is 't, hetgeen de Heer TOBIAS op bladz. 28 van zijn »Phrasen en feiten" meedeelt, dat nl. de gewestelijke Militaire Commandant hem in tegenwoordigheid van meerdere officieren er mede geluk wenschte, dat de invallen van de benden van NJA HASSAN zoo onmiddellijk na zijn optreden waren begonnen, daar anders de Regeering te Batavia, vertrouwende op de beschrijving van den toestand te Atjeh van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, de schuld van de verandering aan den nieuwen Gouverneur zou hebben geweten!

alles hardnekkig zijt voortgegaan, dat is hoewel ongetwijfeld verkeerd, en zeer ongelukkig om der gevolgen wille, maar toch onder den roes der elkander snel opvolgende feiten, van mannen van uw karakter en wilskracht eenigszins te begrijpen. Dwalen is menschelijk en dus te vergeven. Maar, dat ge thans, zooveel jaren later, nu gij de gevolgen van uw stelsel maar al te goed hebt kunnen overzien, een werk schrijft ter vergoelijking, neen ter verheerlijking van uw bewind, waarin de waarheid op zooveel plaatsen geweld wordt aangedaan, waarin ge bovenal de waarheid ten opzichte van uw voorganger en uw opvolger zóó te kort doet..... dat is o. i. *niet* te verontschuldigen.

De goedgeloovige, geen kwaad vermoedende lezer moge bij het eerste opslaan van »Mijne ervaring" van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN een soort van spijt, een soort van leedgevoel hebben voelen opkomen, dat de Regeering den man van zoo juiste inzichten, van zoo breede opvatting, van zulk een politiek beleid op het oogenblik, dat hij volgens zijn eigen verklaring, den brand onder den voet had, om een klein verschil in zienswijze heeft laten gaan, de rechtschapen, eerlijke Nederlander, thans naar wij hopen beter ingelicht, zal niet alleen den Gouverneur-Generaal 'S JACOB dankbaar zijn voor zijn wenk, die wellicht het Vaderland voor nog erger behoedde, maar zal zeker een gevoel van wrevel, van geschokt vertrouwen niet kunnen onderdrukken, waar hij de hoofdpersoon in het ongelukkig Atjeh-drama onmiddellijk na het schrijven van een »dergelijk werk", tot Raad van Indië ziet benoemd!

III.

Moesten wij ter bestrijding van de o. i. zoo gevaarlijke strekking van het geschrift van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN zoo lang hierbij stilstaan, bij den thans nog te beschouwen arbeid van den Heer LAGING TOBIAS in het Meinummer van *De Gids: »Onze tegenwoordige politiek in Atjeh en hare gevolgen*", kunnen wij korter zijn.

Het was, zooals wij zagen (bladz. 29), onder hoogst moeilijke omstandigheden, dat de Heer LAGING TOBIAS den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN als Gouverneur van Atjeh verving.

Mocht het al gelukken de benden van NJA HASSAN na het gevecht bij Batoe Poetih (zie noot 2 van bovenvermelde bladz.) uit de XXVI Moekims te verdrijven, de daardoor terugkeerende veiligheid — zoo lezen wij in het Kol. Verslag — in de XXII en XXVI Moekims ging met nieuwe opeenhooping van vijandelijke benden in de Kloof van Glé Taroem en aan de Kroeng Raba baai (IV en VI Moekims) gepaard. Een den 2den April in de IV Moekims uitgezonden colonne vond de landstreek door alle mannelijke bewoners verlaten. Dit voorspelde — zooals het K. V. te recht opmerkt — weinig goeds. Inderdaad, 't was het bewijs, dat de volksoorlog voor de deur stond!

Het is voor het doel dezer regels niet noodig verder in bijzonderheden de verrichtingen onzer colonnes gedurende de nu eerstvolgende tijden na te gaan. Met de meeste getrouwheid heeft de *opvolger* van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN den toestand en de verrichtingen onder zijn bestuur, zoowel in zijn rapporten als in zijn werk weergegeven. Steeds heeft *hij* open kaart gespeeld. Ter beoordeeling van den verderen toestand heeft men dus b. v. slechts de Kol. Verslagen na te slaan. Een paar aanhalingen daaruit mogen hier nog een plaats vinden, zoowel volledigheidshalve als om nader de gronden van ons vroeger oordeel over de nalatenschap van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN te motiveeren.

»Daar de vijandelijke benden, zoo lezen wij, echter niet uiteengedreven waren — na de expeditie van den Luit.-Kolonel MACK op den 9den April naar Kroeng Raba met het geheele 3de bataljon, een compagnie van het 14de, een detachement van 150 bajonetten, 2 secties berggeschut, een peloton cavalerie, en 30 man genietroepen! — vonden zij gelegenheid om weldra hare stellingen te Kroeng Raba te hernemen, bovendien bezetten zij den westelijken ingang van de Kloof van Glé Taroem. Aanhoudend kreeg NJA HASSAN versterking uit het Lepongsche en ook uit andere gedeelten van Groot-Atjeh. Sterk als hij zich waande — was dit slechts een waan? —

scheen hij met ongeduld een aanval onzerzijds af te wachten. Toen die uitbleef veranderde hij van tactiek, en begaf hij zich met een gedeelte zijner benden naar de vlakte van Pakan Badak" enz. Onze troepen niet meer in staat den vijand in zijne stellingen aan te vallen, maar door hem in de hunne bestookt in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton, slechts een paar weken na de schoone afscheidsrede en de rustige rustverklaring van den Gouverneur PRUIJS VAN DER HOEVEN!

Verschillende gevechten hadden nu hier in de vlakte van Pakan Badak tengevolge van de aanvallen van den vijand op Oleh-leh, Sinangri enz. in de maanden April en Mei plaats.

»Daar het bleek, zoo lezen wij verder, dat wij de VI Moekims niet voor goed van vijanden konden zuiveren, de gemeenschap met Boekit Seboen — welke post een tijd ingesloten was — niet konden verzekeren en Oleh-leh niet afdoende voor hernieuwde aanvallen konden behoeden, tenzij tusschen Boekit Seboen en Oleh-leh weder een versterking werd opgericht, werd onze voormalige post Pakan Badak zoo spoedig mogelijk hersteld. De vijandelijke benden trokken daarop af naar de IV Moekims", enz. Ook hier dus wederom — maar ten koste van veel — teruggekomen van de vroeger (bladz. 21) meegedeelde *bijzondere* denkbeelden van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN omtrent het doel en het nut onzer versterkingen!

Het was slechts het sneuvelen van NJA HASSAN bij een stoutmoedigen aanval op klaarlichten dag op Oleh-leh (begin van Mei), dat aanvankelijk, en later vooral de komst van versche troepen (1) — het 10de bataljon — den 1sten Juni, dat eindelijk den onzen lucht gaf, en den toestand in de IV en VI Moekims verbeterde, terwijl de strijd daarna hoofdzakelijk naar de XXII Moekims werd overgebracht.

Hier was het vooral de tactiek van den vijand om ons de gemeenschap tusschen onze versterkingen te beletten, en voornamelijk tusschen Anagaloeëng en Glé Kambing, die tot aanhoudende en ernstige gevechten aanleiding gaf. Wel gelukte het den vijand nimmer een belangrijk, duurzaam voordeel te behalen, wel leed hij daarentegen meermalen zware verliezen, maar de gevoelige lessen, welke de oorlogspartij aldus bij meer dan eene gelegenheid bekwam, — zie Kol. Verslag — hadden echter geen uitwerking, geëvenredigd aan de opofferingen en de krachtsinspanning waarop de toediening ons te staan kwam. Was een bende met groot verlies teruggeslagen, den anderen dag kwam een versche opdagen; waren door een transport de wegversperringen, die het aantrof weggeruimd, een volgend transport stond voor nieuwe (2).

---

(1) Reeds kort na het optreden van den Heer TOBIAS had deze in overleg met den Gewestelijken Militairen Commandant, den Kolonel SCHÄFER, dringend om versterking der troepenmacht verzocht.

(2) Tengevolge van de herhaalde aanvallen en wegversperringen tusschen Anagaloeëng en Tjot Basatoel voornamelijk ter hoogte van Samagani, werd alhier — 8 Juni 1884 — een post opgericht.

»Was in den laatsten tijd — zoo lezen wij daaromtrent in het K. V. — de toestand in het overig gedeelte van Groot-Atjeh vrij rustig geweest, na de oprichting van den post te Samagani

Zoo was het dan, terwijl vaak nog bovendien in de XXVI, IV en IX Moekims gestreden werd, dat het Kol. Verslag van 1884 openhartig moest getuigen:

»Blijkt uit het vorenstaande dat de strijd, dien de Atjehers steeds tegen ons bleven volhouden en waaraan zij al meer en meer een godsdienstig karakter gaven, aan onze troepen veel inspanning en ook niet zelden gevoelige verliezen kostte zonder dat wij nader kwamen tot de gewenschte onderwerping, de pogingen van het civiel bestuur om toenadering te verkrijgen tot de ons nog steeds vijandige hoofden bleven volslagen vruchteloos. Onze invloed in Groot-Atjeh ging merkbaar achteruit, niettegenstaande onzerzijds niets onbeproefd werd gelaten om de overtuiging ingang te doen vinden, dat het Gouvernement den Mohammedaanschen godsdienst eerbiedigt en de Atjehsche adat wenscht te handhaven". (Juist dus als de Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN!) »Met de betuiging van gehechtheid en trouw op de lippen heulden de onderworpen hoofden in den regel met den vijand of bepaalden zich tot een geheel passieve rol". (Dit klinkt echter eenigszins anders dan het goed geloof van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN in zijn Inlandsche hoofden!) .....»Hoewel de kern der vijandelijke benden bijna uitsluitend gezegd werd te bestaan uit lieden van de zoogenaamde onderhoorigheden, werden zij zeer dikwijls door het kampongvolk aangevuld, dat zich aan veldarbeid onttrok voor zoolang tegen onze troepen gevochten moest worden om na afloop van den strijd dien arbeid weer rustig te gaan hervatten. Zoo werd in den omtrek van Djerir op een detachement, dat het schijfschietterrein opnam, van de omliggende heuvels gevuurd door de mannelijke bevolking van een drietal kampongs, die in de sawahs werkende, de ploegen en patjols verliet en naar hare in de nabijheid staande geweren greep om tegen de onzen te strijden", enz.

Zoo zien we ons dus — zooals wij boven opmerkten — te midden van den geduchtsten aller oorlogen, »den volkskrijg".

»Aldus vermeenende — om tot het werk van den Heer TOBIAS terug te keeren — dat de Atjehers zich nooit bij de erkenning van ons bestuur zouden neerleggen, dan door geweld daartoe gedwongen, en, in de overtuiging, dat na de schatten, die de Atjeh-oorlog reeds gekost had en met het oog op den treurigen toestand van het leger, een oorlog à outrance niet in het belang van het land kon zijn, wenschte hij zoo mogelijk het Sultansbestuur te herstellen onder Nederlandsche souvereiniteit, en deelde hij deze zijne plannen der Regeering mede".

»Toen hij daarop echter niet de goedkeuring der Regeering mocht verwer-

---

viel ook een gunstige wending in den toestand der XXII Moekims waar te nemen". Zeker een andere zienswijze dan die van den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN, volgens wien, zooals wij zagen, de versterkingen er ter wille van het leger waren, en tot aanmoediging van kwaadwilligen dienden!

Ook hier in den Atjeh — evenals vroeger in den Java-oorlog —, bleek duidelijk ondanks alle tegengestelde theorieën, de noodzakelijkheid van de oprichting van een zeer groot aantal bentings.

ven, en overtuigd was dat dan verder een civiel Gouverneur in Atjeh geheel misplaatst was en niet nuttig kon zijn, verzocht hij als zoodanig zijn ontslag (1), dat hem echter eerst gegeven werd, toen besloten was over te gaan tot de concentratie, die de kroon heeft gezet op het gebouw van Nederlands fouten in Atjeh".

Met deze weinige maar veel beteekenende woorden geeft de Heer TOBIAS een overzicht van de richting van zijn bestuur en van de redenen, die hem tot aanvrage om ontslag noopten, om vervolgens meer uitvoerig de gronden van zijn oordeel over de concentratie uiteen te zetten.

De concentratie, die de kroon heeft gezet op het gebouw van Nederlands fouten in Atjeh.....

omdat de Atjeher er niets anders in kan zien dan een bewijs onzer zwakheid;

omdat zij den vijand aanmoedigt tot meerder volharding, sedert hij zich verheugt in de vruchten van zijn vroegeren strijd (2);

omdat zij de onderwerping van Atjeh in een verder verschiet dan ooit heeft verplaatst;

omdat..... maar een ieder, die omtrent dit punt nog in twijfel moge verkeeren, bevelen wij de lezing zelf van het kernachtig betoog van een met den toestand volkomen bekend, eerlijk Staatsman van zoo rijke ervaring aan!

Terwijl de Opperlandvoogd 'S JACOB naar Atjeh vertrokken (4 Aug. 1883), ten einde in loco de mogelijkheid van inkrimping onzer vestiging en vermindering van onze troepen te onderzoeken, aldaar den toestand zóó ongunstig vond, dat hij (16 Aug.) openlijk te Kota Radja verklaarde noch tot inkrimping van grondgebied, noch tot vermindering van troepenmacht te zullen overgaan, zoolang de toenmalige omstandigheden voortduurden, — welke omstandigheden in het hierop volgend jaar medio 1883 tot medio 1884 voorzeker zeer weinig veranderden —;

---

(1) Het Kol. Verslag geeft de reden voor de opheffing van het civiel bestuur aldus aan: »Aangezien de voordurende pogingen onzerzijds om vredelievende betrekkingen met hoofden en bevolking aan te knoopen en te onderhouden slechts met verraad waren beantwoord; werd het noodzakelijk geacht voortaan een zeer krachtige en gereserveerde houding tegenover alle Atjehers in acht te nemen. Bij het volgen van zoodanige gedragslijn zou er geen plaats zijn voor een afzonderlijk civiel bestuur, zoodat het civiel en militair gezag in één hand kon worden vereenigd".

Eindelijk dus, bij de officieele erkenning, dat men zich vergist had, terugkeer tot zuiveren toestand..... maar helaas op de puinhoopen onzer macht!

(2) Zie de proclamatie van Toekoe-di-Tirou van 16 Rabioel Achir 1302 — 2 Februari 1885 — (VERSTEGE's »Beroep" bladz. 70):

»En geopenbaard is het teeken der overwinning door het terugtrekken der ongeloovigen.

»Hoevele sterke versterkingen hebben de Moslim's reeds genomen, hoevele stevige wapenen buit gemaakt!

»De zekerheid, dat de Moslim's moedig zijn, vermeerdert de vrees, de schuwheid en den kommer der ongeloovigen en renegaten.

»Een duidelijk teeken daarvan is, dat zij door versterkingen omgeven, omheiningen (de 1000 M. breede, zoogenaamde vrije strook) willen maken en wachten plaatsen".

.....

»De ongeloovigen zullen, zoo God het wil, overwonnen en verdreven worden, zooals de Heer de Verhevene, heeft beloofd".

terwijl nog den 19den Augustus 1884 de nieuwe Gouverneur-Generaal VAN REES in een proclamatie »aan de Indische Vorsten en Grooten en tot de bevolking gezeten in de Onderhoorigheden van het Gouvernement van Atjeh", verkondigt, dat de dwaze aanvallers, die als roovers onze posten en transporten beschieten *er nooit in zullen slagen ons een enkelen stap terug te dringen* (1), is reeds zonder dat aan de autoriteiten in Atjeh eenig nader advies ter zake is gevraagd, in comité-generaal op 16 en 17 Juni 1884 tot het terugtrekken besloten!

Wordt het niet tijd, vragen wij met den Overste VERSTEGE (bladz. 80 van zijn »Beroep op het Nederlandsche Volk"), dat het geheim van het in comité-generaal verhandelde wordt opgeheven, en de natie wete wie *tegen* het advies der bevoegde autoriteiten in, de hoofdbewerkers van deze treurige operatie zijn geweest en de verantwoordelijkheid — zoover die ten minste bestaat — daarvan hebben te dragen?

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij verder met den Heer LAGING TOBIAS uitvoerig de gevolgen van de concentratie nagingen. Geheel sluiten wij ons bij hem aan, waar hij ten slotte zegt:

»De concentratie moge *voor het oogenblik* misschien onze financiëele en personeele krachten ten goede komen, zij zal ook van beide des te langer offers vergen, en bovendien vermoedelijk ons eindelijk dwingen tot vernieuwde krachtsinspanning, waarvoor schier evenveel goed en bloed zal noodig zijn als Atjeh thans reeds gekost heeft; of wel wanneer het Nederlandsche volk opziet tegen zoo zware offers, zal onze terugtrekking door een tweede, door ontruiming van Atjeh, gevolgd moeten worden. Reeds nu vindt dit laatste denkbeeld voorstanders" (2), enz.

Het is duidelijk, dat wij, waar wij ons vereenigen met de uitspraak van den Heer TOBIAS, over de *fout* der concentratie, niet op algemeene instemming mogen rekenen. In de eerste plaats wellicht niet van hen, die aanhangers van het stelsel van den Generaal VAN SWIETEN van den beginne

---

(1) Zie voor de geheele proclamatie: Bijlage N°. 24 der Memorie van Antwoord. Begrooting van Nederl.-Indië 1885.

(2) Ja helaas, o. i. juist niet ter eere voor onze natie, staat het Eerste Kamerlid, dat zich als zoodanig bij de gedachtenwisseling volgende op de voordracht van den Heer VERSTEGE over het Atjeh vraagstuk te Enschedé deed kennen, niet meer alleen. Reeds deed het bericht in verschillende bladen de ronde (Zie o. a. *Het Vaderland* van 9 en 10 Mei jl., overgenomen uit het *Bataviaasch Handelsblad*), dat de Regeering beraadslaagde over een verdere inkrimping onzer geconcentreerde stelling in dier voege, dat zij alleen Kota Radja en Oleh-leh omvatte. Een inzender in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Mei gaat zelfs nog verder; hij wil ons geheel de vaste kust doen ontruimen, en naar Poeloe Bras laten verhuizen.

Werd deze fiere en manlijke taal, de nazaten van een JAN PIETERSZOON KOEN waardig, gevolgd, dan vermeenen wij, dat men maar hoe eer hoe liever een algeheele liquidatie van het vaderlijk erfdeel moest zien te verkrijgen. Intusschen bij de — gelukkig — zoo groote kosten, die de nauwlijks opgerichte geconcentreerde stelling heeft geëischt, en vooral om de vele, die natuurlijk het inrichten van een nieuwe zou vorderen, kunnen wij, naar men vermeent, gerust zijn, dat tenminste *deze* Minister van Koloniën, geen nieuwen terugtocht zal voorstellen!

af aan slechts de beperkte stelling hadden willen zien ingenomen, die wij thans ongeveer insluiten. Toch zou dit ten onrechte kunnen zijn. Wij willen echter deze quaestie, die wij opzettelijk tot dusverre niet aanroerden, ook verder voorbijgaan.

Wij lieten en laten daarom de vraag geheel buiten spel, of men niet van den aanvang af beter had gedaan zich te beperken tot een kleine stelling aan de kust slechts den Kraton en Oleh-leh omvattende, of hiertoe na het vertrek van den Generaal VAN SWIETEN de mogelijkheid had bestaan, of niet het »wie meester is van de kust ook meester is van het land", waarvan de waarheid ook vóór den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN werd gevoeld, getuige de herhaalde landingen en de aanleg van verschillende versterkingen op de kust, op andere wijze beter had kunnen worden in practijk gebracht....

Reeds te veel kwaad is gesticht door den hierover in eigen gelederen gevoerden strijd; wij hopen daarom geen aanleiding tot verdere voortzetting te geven. Wij gingen bij onze beschouwingen alléén van den feitelijken toestand uit, zooals wij dien bij eigen ervaring onder den Generaal VAN DER HEIJDEN leerden kennen, waarbij dus Groot-Atjeh zich geheel in onze macht bevond. Van dat, op welke wijze dan ook, eenmaal bereikte standpunt, dat wij naar onze overtuiging, *daarom* hadden moeten behouden, noemden wij de concentratie een fout.

Stond men echter — zoo wordt door anderen beweerd — tegenover een non-possumus? Liet de treurige uitgeputte toestand van leger en schatkist geen anderen uitweg over? *Moest* men uit een militair en financieel oogpunt terug, waartoe de Nisero-quaestie, die onze onmacht naar buiten blootlegde, den doorslag gaf? Was niet, zoodra men van uitbreiding van onzen invloed, van ons gezag, op het binnenland had afgezien, de lange als een wig vooruitstekende operatielijn Anagalóeëng—Glé Kambing verkeerd, en een zekerder, geconcentreerde stelling om onze hoofdvestiging verkieslijker?

Het is duidelijk, dat toen men de militaire macht onder den Heer PRUIJS VAN DER HOEVEN — eerst vrijwillig — ging opsluiten binnen hare versterkingen, en men later — gedwongen — uitsluitend tot haar behoud moest strijden, het met geheel ander doel opgerichte thans zeer bedreigde postenstelsel in defensieve waarde voor de zuiver geconcentreerde stelling moest onderdoen. Maar, behalve dat men natuurlijk zeer verkeerd deed, het zoover te laten komen, had men toen nog o. i. *alle* middelen moeten inspannen om wederom meester van den toestand te worden. Waar het bestuur van een handje vol Europeanen over millioenen Inlanders hoofdzakelijk op ons *moreel* overwicht steunt, moet alles, zelfs het allergeringste, worden vermeden wat ons gezag, het geloof aan onze onoverwinlijkheid kan schaden. En dat prestige heeft door ons terugtrekken niet een kleinigheid geleden, maar een schok gekregen, waarvan de weerstuit zich door den geheelen Archipel doet gevoelen!

Was het Indisch leger zonder gevaar voor geheele oplossing niet meer in

staat den strijd voor te zetten en de rust in het door ons bezette gebied te herstellen, wat wij op gezag van bevoegden willen aannemen, dan vragen wij, waar die treurige toestand niet van van daag of gisteren dateert, maar lang voorzien en waartegen herhaaldelijk ernstig gewaarschuwd is geworden, in de eerste plaats welke krachtige pogingen zijn in de laatste jaren tot herstel geschied? Wat heeft men anders gedaan dan doodzwijgen op de talrijke adressen tot verbetering van af 1882, toen de natie beter door de »slecht geïnspireerde schrijvers en woordvoerders" — zie noot 1 bladz. 29 — ingelicht dan de Regeering door de officieële rapporten van den heer PRUIS VAN DER HOEVEN, het gevaarlijke van den toestand begon te voelen? En waarom heeft men, ook nadat men den tijd hiervoor had laten verstrijken, niet nog de mariniers — onze Indische brigade — uitgezonden, die in den garnizoensdienst in het Moederland zeker nog wèl te vervangen zouden zijn geweest, om inmiddels de handen uit den mouw te steken? En wanneer men ook dit niet kon of niet wilde, waarom dan niet getreden in de voorstellen van den Gouverneur TOBIAS tot herstel van het Sultansbestuur, dat toch zeker, al kwamen wij ook hierdoor op een vroegere verklaring terug, ons prestige vrij wat minder zou hebben geschokt? Ons inziens had *alles* beproefd moeten worden vóór men één stap achterwaarts deed (1).

Gemakkelijker echter dan een energieke poging, dan een beroep op het volk, dan wellicht een leening voor Indië, dat ons eenmaal honderde millioenen in den schoot wierp, was zeker het besluit tot terugtrekken.

Voor 't oogenblik was men uit den nood (2)! Et après nous le déluge!

Het is echter niet genoeg het verleden te betreuren, het tegenwoordige moet onder de oogen gezien, en getracht worden zooveel mogelijk de gevolgen van onze fouten af te wenden en te herstellen.

Zoowel de Overste VERSTEGE als de Heer LAGING TOBIAS geven daartoe verschillende middelen aan de hand. De eerste wil de instelling eener commissioriale enquête, aan welke, behalve het onderzoek naar de te volgen gedragslijn voor Atjeh, nog verschillende andere vragen betreffende den treurigen toestand van het Indisch leger ter beantwoording zouden worden gesteld.

De Overste VERSTEGE zal 't ons hopen wij niet ten kwade duiden — zijn

---

(1) Een beroep op het voorbeeld van Engeland in de Transvaal en Soedan gaat niet aan. Bij het eerste land verschillen de omstandigheden te veel, bij het laatste zal het zeker nog de vraag zijn of Engeland hierin met het oog op zijn Indische bezittingen staatkundig heeft gehandeld. Maar hoe dit zij, een groote, krachtige koloniale mogendheid kan fouten maken, die een kleine niet mag begaan, zonder het behoud zijner Koloniën in de waagschaal te stellen.

(2) Indien tenminste die ongelukkige beri-beri er niet tusschen gekomen ware! Zich als de tegenwoordige Minister van Koloniën om *die* reden over de concentratie te verheugen, gaat echter o. i. niet aan. Zouden onze troepen, wanneer zij in plaats van, als bij den aanvang van ons verblijf te Atjeh, wederom in de lagune-streek in nieuwe posten te worden gelegerd, in de latere zooveel gezonder meer binnenslands gelegen positie waren verbleven, van die ziekte zóóveel te lijden hebben gehad?

woorden op bladz. 106: »en wordt het kiezen van een anderen weg beter geoordeeld dan het pad door mij aangegeven, men volge dien weg, maar blijve in geen geval met de handen in den schoot de toekomst verbeiden, die dan slechts heilloos voor ons wezen kan", staan er ons voor borg — waar wij bij onze groote ingenomenheid met zoo menige schoone bladzijde uit zijn werk ons hier met zijne voorstellen minder goed kunnen vereenigen. In 't algemeen geen voorstander van dergelijke commissies, die o. i. meestal slechts dienen om de verantwoordelijkheid te verplaatsen of op te heffen, of een zaak op de lange baan te schuiven, zou de instelling, vroeger b. v. vóór de invoering van het civiel bestuur, of vóór de concentratie, om daaromtrent te adviseeren, nog reden van bestaan hebben gehad. Thans voor het fait accompli geplaatst zou haar arbeid weinig practisch nut meer kunnen opleveren. Wat zou die commissie toch moeten adviseeren? De geconcentreerde stelling te verlaten en het vroeger door ons bezette gebied te heroveren? Maar dat ware o. i. de eene fout op de andere gestapeld.

Wij hebben nu eenmaal een stelsel..... zeker na al de millioenen gouds en stroomen bloed, na de eenmaal ingenomen positie een zeer miniem resultaat, maar in elk geval een *stelsel*. En waar *stelselloosheid* van het begin tot het eind het kenmerk van den Atjeh-oorlog is geweest en de hoofdoorzaak van onze tegenspoeden, daar is het zeker meer dan tijd eindelijk hiermede te breken, en de nu aangenomen beginselen consequent door te voeren.

Wat zou 't ons bovendien baten al konden wij thans door een buitengewone inspanning eenige duizende manschappen verzamelen, teneinde daarmede onze vroegere positie te Atjeh te heroveren? Gesteld dat dit gelukte, wat natuurlijk bij den opgewekten fanatieken zin veel offers zou kosten, zoo zou 't ons thans zeker geen duurzaam resultaat opleveren.

Zonder zich aan een beslissenden slag te wagen zou de Atjeher evenals vroeger den guerilla-krijg voeren. Steeds uitwijkende, desnoods tot in het binnenland, waar onze colonnes hem toch niet konden bereiken — zie het vroeger, bladz. 3 noot 1, daaromtrent opgemerkte —, steeds ons harceleerende, onze wegen, posten en transporten bedreigende..... tot onze macht wederom zou zijn uitgeput. Dat oogenblik, hij weet 't thans bij ondervinding, zal zeker komen, en het behaalde succes zal hem tot volhouden aanmoedigen tot dat dit tijdstip dààr is.

Neen, deze geweldadige weg is thans *nà* de concentratie in geen geval meer de ware.

Waar dus nu een ernstige en langdurige proef met het geconcentreerde stelsel als het eenig juiste middel moet worden beschouwd, *en de uitvoering natuurlijk geheel aan den civielen en militairen bevelhebber moet worden overgelaten, wiens handen in dit opzicht niet gebonden mogen zijn*, is voor een commissioriaal onderzoek geen plaats. Evenmin is o. i. het nevendoel, het onderzoek naar den toestand van het Indisch leger noodig. De treurige toestand waarin dit verkeert is zeker niet het gevolg van gemis aan bekend-

heid daarmede. Hoe herhaaldelijk is in dagbladartikelen, tijdschriften en brochures, in vereenigingen, tot in 's lands Vergaderzaal, die toestand, maar steeds te vergeefs blootgelegd! Op den heelmeester en de geneesmiddelen komt het thans aan!

Beter kunnen wij ons daarom met de voorstellen van den Heer TOBIAS vereenigen (1):

»Onmiddellijk en met spoed moet gehandeld worden: onmiddellijk moet het leger in Indië en ook de marine aldaar aanmerkelijk en blijvend worden versterkt, niet alleen omdat wij in staat moeten zijn aan alle eventualiteiten op staatkundig gebied daar het hoofd te bieden, maar ook vooral opdat men door den geheelen Archipel bespeure, dat wij niet zwak zijn", enz.

Juist, »het leger versterken" .... *versterken door het wegnemen van de oorzaken van zwakheid, versterken door vermeerderen van de kracht*, zoo door *uitbreiding*, als door *verbetering van het gehalte* niet het minst:

Versterking door krachtige bestrijding van de ziekten, die het leger teisteren, als thans vooral de beri-beri, waartoe, bij de vermoedelijk contagieusen aard, de middelen, die de ondervinding der laatste tijden hiertegen als alléén afdoend heeft leeren kennen: *afzondering* en *verspreiding* der zieken, op groote schaal ontsmetting en ontruiming van het besmette logies.

Versterking door uitbreiding, natuurlijk eerst van het Europeesch element, door Nederlanders (2). En dan hiermede beter gewoekerd, niet zulk een groot deel, non-combattanten, aan het veldleger onttrokken voor allerlei betrekkingen, waarvoor de elementen even goed in Indië zelf voorhanden zijn. *Uitbreiding* verder met Inlandsche troepen, zooveel mogelijk Amboineezen. Ernstige pogingen daarbij in het werk gesteld om het nagenoeg uitgestorven uitstekend Afrikaansch element in het leger te doen herleven, zoo niet rechtstreeks door werving uit Afrika, dan uit onze West-Indische bezittingen, of wellicht uit de Vereenigde Staten. *Uitbreiding* eindelijk door opname onder welke vorm en voorwaarden dan ook, van een zoo groot mogelijk deel der Indo-Europeesche bevolking, ook tot vorming eener zoo hoog noodige legerreserve in Indië zelf.

Versterking door verbetering van de oefening, vooral van het hoofdwapen, de infanterie. Deze niet langer ondergaande in wacht- en garnizoensdiensten; maar na ter behoorlijke sterkte te zijn gebracht door vergrooting der tactische onderdeelen, de compagnieën, en voltallig gehouden door naar

---

(1) Ook door den Heer KIELSTRA gedeeld. Zie diens recensie »Atjeh en het Indische leger" van het werk van den Overste VERSTEGE, *Tijdspiegel*-Aflevering. N°. 6 van dit jaar.

(2) Middelen hiertoe zijn reeds meermalen aangegeven — zie vooral het opstel van den Kapitein VINK over het Koloniaal Werfdepot, *Indisch Militair Tijdschrift* 1883, alsmede de lezing van den Kapitein van den Generalen Staf G. DE WIJS in de Vereeniging ter Beoefening der Krijgswetenschap, 18 December 1884. In afwachting van meer radicale wijzigingen in het Nederlandsche leger, schijnt voor het oogenblik meerdere samenwerking tusschen de verschillende ministeriën van landsverdediging, alsmede uitbreiding en beschikbaarstelling van het korps mariniers, het meest noodig.

de behoefte berekende depotbataljons, geoefend en nogmaals geoefend in 't bijzonder in het gebruik van het geweer als schiet- en *stoot*wapen, in stelselmatige en beredeneerde velddienstoefeningen, in den kleinen oorlog. De officieren — altijd van het hoofdwapen — niet langer voor allerlei administratieve, de ambitie doodende beslommeringen onttrokken aan hun eigenlijken werkkring; de compagniescommandanten in werkelijkheid de *zelfstandige* leiders hunner compagnieën; de hoogere officieren, hierin, in het nagaan van de juiste uitvoering dezer oefeningen, en niet in administratieve correctheid den maatstaf van de geschiktheid hunner onderhoorigen zoekende en vindende..... Aldus ontwikkeling, opwekking, vermeerdering van den geest van initiatief bij het officierskorps, aldus voorbereiding voor het bekleeden der hoogere rangen..... en aan het hoofd van het hoofdwapen een eigen chef!

Versterking door verbetering van de tucht, die in den langdurigen oorlog een gevoeligen schok heeft gekregen.... gegrondvest op eigen militaire wetten naar Indische toestanden vastgesteld.

Versterking door het scheppen in Indië zelf van deugdelijke militaire instellingen, van een kaderschool, een militaire academie, een krijgsschool, een schietschool,.... dat alles en nog zooveel meer, waarop wij reeds in onze »Indische legerbelangen" wezen, een voldoende Generale Staf, een korps torpedisten, pontonniers, hospitaalsoldaten, trein, enz., enz., dat is 't wat het Indische leger behoeft.

Terwijl men aldus het leger reorganiseert, verbetert, opwekt uit den staat van machteloosheid waartoe het thans is gedaald, — trots alle optimistische verklaringen van den Minister van Koloniën als wederom in de Kamerzitting van 22 Juli jl. (1) —, behoeft men intusschen nog niet te Atjeh lijdelijk af te wachten, te dulden dat de vijand ons belegert, beschimpt, onze posten besluipt, het binnen onze kring gelegen terrein onveilig maakt.

In het gedeelte, dat wij bezitten *kunnen* en *moeten* wij krachtig zijn. Defensief is reeds nu de sterkte voldoende, thans moet nog de veiligheid verzekerd, het moreel opgewekt, en vervolgens den vijand ontzag ingeboezemd worden.

Dit kan o. i. geschieden, niet door groote uitvallen zooals wij reeds opmerkten, maar door de instelling van een paar kleine, maar krachtige, zelfstandige, mobiele colonnes (2), elk sterk ± 200 uitgelezen manschappen, onder flinke officieren. Te allen tijde gereed, op het onverwachts bij dag of bij nacht uitrukkende, naar deze of gene zijde, binnen of buiten de linie, in hinderlaag of rusteloos achtervolgend, zonder dat vooraf hiervan iemand iets bekend is, aan tijd noch plaats van terugkomst gebonden, aldus *werkelijk* den Atjeher als Atjeher bestrijdend, en meer en meer in dien

---

(1) Schreef de legercommandant niet nog onlangs aan den Gouverneur van Atjeh, dat 't hem ondanks alle inspanning *onmogelijk* was voor de geregelde aanvulling der bezetting van Atjeh te zorgen, en hoe luidden wel de telegrammen om hulp van het Moederland?

(2) Ook voorgesteld door den Kolonel A. J. Diepenbroek in de *Soerabaija Courant*.

guerilla-krijg geoefend, zal in die school, die velen kunnen doorloopen, het moreel van het bezettingsleger worden verhoogd en den vijand schrik worden ingeboezemd.

Aldus onveranderd in deze eenmaal aangenomen richting voortschrijdende, zal ten slotte — na al het voorgevallene voorzeker eerst op den langen duur — de Atjeher leeren begrijpen, dat wij in zijn land zijn .... en er blijven, dat onze getaande macht wederom is herleefd en krachtig als weleer hem door geweld zou kunnen bedwingen — zoo noodig. Hierop gebaseerd, moge een juiste politiek, zooveel mogelijk langs vreedzamen weg, van af de kuststaten uit het westen en noorden, en van de landzijde uit het oosten en zuiden onzen invloed en ons gezag steeds verder en verder uitbreiden, tot ten slotte ook hier »het werk is voltooid" en een nieuwe parel gevoegd aan de Kroon van Insulinde!

Zoo kan het worden .... zal 't ook zoo zijn (1)? Krachtig en onverwijld zou de hand aan den ploeg geslagen, veel offers van de natie gevraagd moeten worden! Zijn die haar te zwaar?

Het Atjeh-vraagstuk of in ruimer zin, dat van het herstel van het Nederlandsch-Indisch leger, is het vraagstuk van het behoud onzer Koloniën, en daarmede van Neêrlands raison d'être!

Aan het einde van dit opstel nog een woord van hulde en sympathie voor den wakkeren, belangloozen strijder, den Luit.-Kolonel VERSTEGE, die reeds zoo vaak zijn waarschuwende stem deed hooren, en ook thans weder door zijn »Beroep op het Nederlandsche Volk" de natie heeft getracht op te wekken tot meerder belangstelling in haar schoonste bezittingen!

Moge de herhaaldelijk ondervonden teleurstelling hem ditmaal zijn arbeid »met weinig opgewektheid, zonder eenige geestdrift — al blijkt dit zeker niet uit zijn warm pleidooi — hebben doen aanvaarden" (bladz. 3), wij hopen, dat de liefde voor zijn land en het bewustzijn op die wijze zijn plicht te voldoen, naar het devies (bladz. 107) dat ook hij in zijn vaandel heeft geschreven, hem moge schragen, ook dáár waar hij tot nu toe geen oogst zag ontkiemen van het uitgestrooide zaad.

En moest ook deze poging nogmaals vruchteloos blijken .... dan nog vertrouwen wij, dat hij, zijn roeping getrouw, zal blijven volharden .... ten einde toe:

Life's race well run,
Life's work well done,
Life's crown well won,
Then comes rest.

W. COOL.

---

(1) »De geschiedenis van den Atjeh-oorlog geeft weinig ruimte voor optimistische verwachtingen voor de toekomst". KIELSTRA, de Atjeh-oorlog., 3, bladz. 540.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

het
or-

de,
—
dat
oor
een
ten
len
otte
de

ijld
agd

der-
en

thie
die
eder
op

beid
cker
wij
icht
eeft
ogst

ver-
ten

tingen

Bij BROESE & COMP. te *Breda* is verschenen:

INDISCHE LEGERBELANGEN

DOOR

W. COOL,

Kapitein der Genie bij de K. M. Academie.

(Overgedrukt uit DE MILITAIRE SPECTATOR, 1884 en 1885.)

Prijs f 1.00.